

Azərbaycan Respublikası Təhsil Nazirliyi
Azərbaycan Dillər Universiteti

Əlyazması hüququnda

Müslümzadə Aytac İlqar qızı

Amerika slenqində söz yaradıcılığının spesifik üsulları

HSM – 060201 – Dilşünaslıq (İngilis dili)

Magistr elmi dərəcəsi almaq üçün təqdim edilmiş

DİSSERTASIYA

Elmi rəhbər:

_____ filologiya üzrə elmlər doktoru, professor. Qaraşarlı

Çingiz Məmməd oğlu

Bakı – 2018

Mündəricat

Giriş.....	3
Fəsil 1. Amerikanın həyat təzi obrazlı ifadələrin mənbəyi kimi.....	7
1.1. Həyat təzi və dil.....	7
1.2. Həyat təzindən qaynaqlanan obrazlı ifadələr.....	20
Fəsil 2. Slenqlərin semantik-struktur xüsusiyyətləri.....	33
2.1. Slenqlərin semantik xüsusiyyətləri.....	33
2.2. Slenqlərin struktur tipləri.....	41
2.3. Slenqlərin doğma dilə tərcüməsi yolları.....	45
Nəticə.....	69
Ədəbiyyat.....	71

Giriş

Amerika ingiliscəsində, bütövlükdə ingilis dilində slenqlərin tədqiqi müasir dilçilikdə aktual bir problem olduğundan hər zaman tədqiqatçıların diqqət mərkəzində olmuşdur. Çünki digər obrazlı ifadələr kimi slenqlər də tərcümə prosesində müəyyən çətinliklər yaradır. Bu isə onunla bağlıdır ki, slenqlər sırf ingilis mədəniyyəti, ingilis cəmiyyətinin sosial təbəqələrinin özünəməxsus həyat və düşüncə tərzini, məişəti, adət və ənənələri ilə bağlıdır. İngilis slenqlərinin digər dillərin, o cümlədən də Azərbaycan dilinin daşıyıcıları tərəfindən anlaşılmaması məhz bu milli xüsusiyyətlərlə bağlıdır. Bu milli xüsusiyyətlər əsrlər ərzində ingilisdilli xalqlar tərəfindən mənimsənilmiş, onların dillərində cilalanmış və ingilisdilli cəmiyyətlərin nümayəndələrinin başa düşdükleri obyekt və anlayışları ifadə etmişdir. Təbii olaraq, ingilisdilli xalqların həyat və düşüncə tərzində əks olunan bu məfhum və gerçəkliklərin ifadə olunduğu söz və ifadələri digər dillərin daşıyıcıları birdən-birə anlaya bilmir və təbii olaraq onların daşdıqları mənanın anlaşılması müəyyən izahat tələb edir. İzahat və yaxud təsvir yolu ilə bir qayda olaraq, ingilisdilli xalqların həyat tərzinə, flora və faunasına, coğrafi quruluşuna məxsus olan obyektlərin tərcüməsi mümkündür. Məsələn, ingilis dilinin Amerika variantında istifadə olunan hindu mənşəli *toboggan* («xizəyin bir növü») sözünün Azərbaycan dilində birbaşa leksik ekvivalenti yoxdur, çünki həmin obyektin özü, yəni xizəyin bu növü azərbaycanlıların məişəti üçün xarakterik deyildir. Bu səbəbdən də ingilis mətnində rast gəlinəndə halda bu sözün Azərbaycan dilinə tərcüməsi yalnız təsvir (Amerika hindularına məxsus xizək növü) yolu ilə mümkün olur.

Lakin *toboggan* sözü ilə *price* («qiymət») sözünün birləşməsi nəticəsində yaranan *prices tobogganed* ifadəsi emosional, metaforik mənalı obrazlı ifadə olduğundan, onun Azərbaycan və digər dillərə tərcüməsi yalnız təsviri yolla («qiymətlər kəskin olaraq aşağı düşdü») deyil, doğma dilimizdə semantik ekvivalenti aşkar olunduğu halda məhz həmin ekvivalentin vasitəsilə tərcümə edilə bilər: «su qiymətinə düşmək». Azərbaycanlılar tərəfindən «Qiymətin kəskin düşməsi» anlamına işlənən *su qiymətinə düşmək* ifadəsi obrazlı bir ifadə kimi, Amerika ingiliscəsindəki

«prices tobogganed» metaforik ifadəsinin semantik qarşılığıdır, yəni onun orijinal emosional çalarlığını əks etdirə bilir.

Bu müqayisə onu deməyə əsas verir ki, ingilis dilində onu işlədən xalqa məxsus əşyaları və yaxud da ingilisdilli ölkələrin coğrafiyasına aid gerçəkliklərin, canlıların adları Azərbaycan və digər dillərə təsvir yolu ilə, onların əsasında əmələ gələn metaforik çalarlıqlı obrazlı ifadələr isə ya təsvir yolu ilə, ya da onların doğma dildəki semantik ekvivalentləri vasitəsilə tərcümə edilə bilər.

Slenqlər ingilis dilində və eləcə də ingilis dilinin variantlarında geniş işlənən metaforik ifadələrin bir qolunu təşkil edir. Bu ifadələr nitqi canlı, emosional, təsirli, ifadəli etmək məqsədi ilə istifadə olunur və öz yığcamlığı, lakonikliyi ilə seçildiyindən, ingilisdilli əhalinin geniş qrupları tərəfindən işlədilir və göstərilən bədii xüsusiyyətlərinə görə ingilis dilinin lüğət tərkibində geniş təmsil olunur. Slenqlərin qeyd olunan bədii və linqvistik əhəmiyyəti Qərb dilçiliyində onların dərin tədqiqinə yol açmış, ingilisdilli ölkələrdə slenqizmləri əhatə edən sözlüklərin meydana çıxmasına səbəb olmuşdur.

İngilis dilinin variantlarında, xüsusilə də bu dilin Amerika və Avstraliya variantlarında fərqli həyat tərzini, özünəməxsus heyvanlar və bitkilər aləmi, fərqli sosial gerçəkliklər ilə əlaqədar olaraq, slenqlərin sayı olduqca çoxdur və öz linqvistik xüsusiyyətlərinə görə obrazlı ifadələrin bu sahəsi dilin leksikasında önəmli yer tutur və nəticə etibarilə geniş aktualıq təşkil edir.

Misal üçün, *to be in the province of Bacchus* ingilis dilində «möhkəm sərxoş olmaq» mənasındadır, onun hərfi mənası isə «(şərab tanrısı) baxusun vilayətində olmaq»dır, lakin adı çəkilən tanrı mifologiyada məşhur şərab tanrısı olduğundan, ifadə «sərxoş olmaq» anlayışının emosional şəkildə ifadəsinə xidmət edir. Bu təsirlilik, emosionallıq slenqlərdə çox dərin, aydın ifadəsini tapdığından, ingilis slenqi leksikanın çox önəmli bir qolu kimi müstəqil inkişaf etmişdir.

Və yaxud *to hold out an olive branch* («to make a sign of peace») frazasına rast gəldikdə, onun sülh niyyətinin emosional və üslubi ifadə vasitəsi olduğunu dərhal anlamaya bilərik. Bunun üçün, tərcüməçinin Bibliyada Nuhun tufanına dair hekayətlə təfəsilatı ilə tanış olması, Nuhun azad etdiyi göyərçinin geri dönərkən ağzında

gətirdiyi zeytun çubuğunun sülh simvolu, tanrının insanları bağışlamaq niyyətinin rəmzi əlaməti olduğunu bilməsi lazımdır.

Mövzunun aktuallığını slenqlərin Amerika ingiliscəsinin frazeoloji sistemində mühüm yer tutması, öz metaforik, konnotativ funksiyasına görə onların dilin üslubi leksikasında oynadığı mühüm rol təşkil edir. Slenqlər yüksək obrazlılığı, rəngarəng metaforik çalarlıqları özündə birləşdirməklə ingilis dilinin üslubi sistemində önəmli yer tutur.

Bu sahədə yetərli məlumata malik olmaq ingilisdillilərlə ünsiyyət zamanı, həm də ingilis mətnlərinin tərcüməsi prosesində yaranan anlaşılmaz halların qarşısını almağa imkan verir meydana çıxan çətinliklərin aradan qaldırılmasında önəm daşıyır.

Tədqiqatın obyektini və predmetini. Tədqiqat işinin **obyektini** Amerika slenqində spesifik söz yaradıcılığı üsulları, **predmetini** isə həmin leksik təbəqənin semantik xüsusiyyətlərinin, tiplərinin araşdırılması təşkil edir.

Tədqiqatın məqsəd və vəzifələri. Tədqiqatın əsas məqsədi Amerika slenqində söz yaradıcılığı üsullarını öyrənmək və onların doğma dilə tərcüməsinə imkan verən üsulları müəyyən etməkdən ibarətdir. Bu məqsədə nail olmaq üçün aşağıdakı vəzifələr nəzərdə tutulur: Amerika slenqləri ilə tanış olmaq, onların dildə əldə etdiyi metaforik-üslubi semantik sahəni araşdırmaq və doğma dildə onun funksional ekvivalentini üzə çıxarmaq.

Tədqiqatın **elmi yeniliyi** ondan ibarətdir ki, Amerika slenqində özünəməxsus söz yaradıcılığı, eləcə də onların funksiyasının sistemli şəkildə araşdırılması və onların Azərbaycan dilində funksional ekvivalentinin müəyyən olunması ilk dəfədir ki, xüsusi tədqiqat obyektini kimi götürülür.

Tədqiqatın **mənbə və metodları.** Tədqiqatda təsviri, müqayisə və təhlil metodlarından istifadə olunmuş, mənbə kimi izahlı lüğətlərə, ensiklopediyalara və bədii ədəbiyyata müraciət olunmuşdur.

Dissertasiyanın nəzəri və praktik əhəmiyyəti. Tədqiqat işinin nəticələri Amerika ingiliscəsində slenqlərə və onların üslubi-kommunikativ funksiyasına həsr olunacaq gələcək tədqiqatlar üçün nəzəri mənbə rolunu oynaya bilər.

İngilis slenqlərinin tipləri, üslubi-kommunikativ funksiyası və doğma dildə

şerhi məsələsinə dair əldə olunan elmi nəticələr ingilis dilinin leksikasının üslubi xüsusiyyətlərinin dolğun şəkildə öyrənilməsində və onların doğma dilə tərcüməsində praktik əhəmiyyət daşıyır.

Tədqiqat işinin quruluşu. Tədqiqat işi giriş, iki fəsil, nəticə və istifadə olunmuş ədəbiyyat siyahısından ibarətdir. 71 səhifədən ibarət tədqiqat işində 52 sayda ədəbiyyatdan istifadə olunmuşdur.

Fəsil 1. Amerikanın həyat tərzini obrazlı ifadələrin mənbəyi kimi

1.1. Həyat tərzini və dil

Həyat tərzini dilin formalaşmasına birbaşa təsir edir. Ənənələr inkişaf etmiş cəmiyyətin, insanlığın xoş arzu və əməllərindən, qarşılıqlı münasibətindən, ətraf aləmi dərk etmək niyyətindən yaranır. Ənənələr də qanunlar kimi zaman ötdükcə yaranır, vaxtı keçəndə yeniləri ilə əvəz olunur. Lakin elə ənənələr də olur ki, klassik nümunəyə dönüb yaşayır, həmişə insanların həyat tərzində özünü göstərir.

Müasir ingilis dilinə nəzər yetirsək, görürük ki, ingilis həyat tərzinin ingilis dili üzərində təsiri olduqca böyükdür. İngilislərin gündəlik qayğıları, məişəti, qədim adətləri, bayramları və toy adətləri ilə bağlı müxtəlif sözlər və ifadələr yaranmış və dilin leksikasında öz yerini tapmışdır.

Xalqın inkişaf səviyyəsi onun dilində inikas edir və nəticə etibarilə bu dildə danışan xalqın mədəni səviyyəsini əks etdirir.

Bu sahəni araşdırmış avropalı tədqiqatçı V.L.Uorfun nöqteyi-nəzərincə, dil insanların şüurlu fəaliyyəti ilə birbaşa bağlı olub, onların həyat tərzindən qidalanır. Onların həyat tərzini ilə birbaşa bağlı olan əşyalar onların danışdıqları dilin süzgəcindən keçir, onların mədəniyyətinə xas olan çalarlıqlar əldə edir. Bu səbəbdən də dil ilə milli mədəniyyət ayrılmaz vəhdətdədir və onlar bir-birinə qarşılıqlı təsir edir (49, s.146).

V.L.Uorfun irəli sürdüyü fikrin dilçilikdə xeyli sayda tərəfdarları meydana çıxmış, onlar dil və milli mədəniyyətin, həyat tərzinin qarşılıqlı əlaqəsinə dair özünəməxsus fikirlər irəli sürmüşlər (13; 25; 42).

B.Uorf yazır ki, Hopi dilinin qrammatikasında «canlı» və «cansızları» ayıran morfoloji əlamət vardır və bu dildə «bulud» və «daş» canlılara aid olunur. Uorfun fikrincə, hopililərin bulud və daşı canlılar kateqoriyasına aid etməsi onların dilinin təsiri altında baş verir. İngilis dilinin qrammatikasında isə bulud və daşın canlılara aid olduğunu bildiren morfoloji əlamət yoxdur və bu səbəbdən də ingilis dil daşıyıcıları

dünyanı hopililərin gördüyü şəkildə görmürlər (27, s.270).

Bu nöqteyi nəzərə qarşı çıxan dilçilərin sayı çoxdur. Həmin dilçilərdən biri olan George Yule öz fikrini belə əsaslandırır ki, bir sıra dillərdə qrammatik cins kateqoriyası vardır və aşkar olunur ki, qadın cinsini bildirən morfoloji elementlər həmin dillərdə hətta cansız əşyalar bildirən «daş» və «qapı» ya da aid edilir. Bu halda həmin xalqın «qız» və «qadın» kimi «daş» və «qapı»nı da qadın cinsinə məxsus olan obyektlər hesab etdiyini iddia edə bilərikmi? Məsələn, fransız dilindəki *la femme* («qadın»), *la pierre* («daş») və *la porte* («qapı») ifadələri işlənir. Bu bizə fransızların daş və qapını qız və qadın kimi qadın cinsinə aid olduqlarına inanmalarını söyləməyə əsas vermir (13, s.270).

Dil, ilk növbədə, xalqın özünəməxsus məfhumları, onların gerçəkliyini əks etdirən əşyaları özündə əks etdirən adətlər, onların əsrlər boyu topladıqları həyat təcrübələri ilə sıx əlaqədədir.

İnsanların həyat və düşüncə tərzini onun danışdığı dildə semantik anlayışların meydana çıxmasını şərtləndirir. Düşüncə tərzinin təsiri altında dil obrazlı ifadələrlə zənginləşir, dildə üslubi xarakterli metaforik vasitələr meydana çıxır. Bu proses hər bir xalqın özünə məxsus düşüncə tərzində əsasında yarandığından, onun metaforik xüsusiyyətləri digər xalqlara aydın olmaya bilər.

Hər bir xalqın həyat tərzini, məişətindəki xüsusiyyətlər onların dilini təsirə məruz qoyur. Bir etnosun məxsus obrazlı ifadələr məhz həmin etnosun düşüncə tərzindən qaynaqlanır. Bu nöqteyi-nəzərdən ingilis dili də bu dildə danışan xalqların çoxəsrlik maddi və mənəvi təcrübəsindən qaynaqlanır.

Mədəniyyətin dilə təsiri özünü müxtəlif şəkillərdə göstərir. O, milli gerçəkliyə məxsus əşya və coğrafi obyektlərlə bağlı olan adları və onların əsasında dildə yaranan emosional çalarlıqlı ifadələri özündə birləşdirir. Mədəniyyət, göründüyü kimi, həm maddi, həm də mənəvi həyatı özündə birləşdirir. Onların hər ikisi dildə öz əksini tapır və dilin zənginləşməsində iştirak edir.

Obrazlı ifadələrin xalqın mədəniyyətilə əlaqədə öyrənilməsi dilçilikdə önəmli araşdırma sahəsi olub, son on illiklərdə bir çox tədqiqatçıların diqqətini cəlb etmişdir.

Bu sahənin tədqiqi sırf praktik səciyyəyə daşır, belə ki, ingilis dilinin

qloballaşması nəticəsində bu dildən istifadə beynəlxalq miqyas almış, elmi, texnikanı, mədəniyyəti, siyasəti və həyatın digər sahələrini əhatə etmişdir. Bu proseslər, öz növbəsində, ingilis dilinin beynəlxalq dilə çevrilməsi prosesini genişləndirmiş və onun tədris olunması zəruriyyətini meydana çıxarmışdır. Məhz ingilis dilinin tədrisi prosesində ingilis dilinin mədəniyyətlə bağlı leksikasının öyrənilməsində ortaya çıxan problemlər və onların aradan qaldırılması məsələsi olduqca aktualdır. Məhz bu əlaqə dilçilərin elmi əsərlərində geniş əks olunur və ingilis dilinin tədrisində ortaya çıxan çətinliklərin çözülməsi məsələlərinə toxunulur.

Dil və mədəniyyətin əlaqəsi V.Humboldtun əsərlərində də öz əksini tapmış, o bu təsir mexanizmləri arasında tarixi hadisələrin həyat və düşüncə tərzinin, milli gerçəkliklə bağlı digər faktorların təsirini göstərmişdir (15, s.115).

Bu fikirlə razılaşmamaq mümkün deyildir, çünki hər hansı bir dildə başqa dillərin daşıyıcıları üçün anlaşılmaz obrazlı ifadələrin, konnotativ və denotativ mənalı sözlərin çox sayda olması əslində həmin xalqın mənəvi, psixi və digər özəlliklərindən qaynaqlanır.

İngilis həyat tərzinin dildə əks olunması ingilis dilinin mədəniyyətdən təcrid olunmuş şəkildə öyrənilməməsi zəruriyyətini meydana çıxarmışdır. Çünki əks halda dildəki mədəni çalarlıqlı obrazlı ifadələrin anlaşılmasında böyük çətinliklər meydana çıxır.

Xalqın mental xüsusiyyətlərinin məhz dildə öz əksini tapması tərcümə nəzəriyyəsində vacib məqamlardan biridir. Bu və ya digər xalqın mentalitetinə xas olan dünyanın sadə mənzərəsi rəşional deyil, assosiativ və deməli, obrazlı xarakter daşıyır. Əgər leksikologiya terminlərindən istifadə etsək, bu mənzərədə ön planda leksik mənanın siqnifikativ deyil, denotativ komponentləri qabarıq şəkildə verilir. Frazoloji vahidlərə və metaforalara gəldikdə, onların istifadəsində və dərk edilməsində konnotativ komponent ön plana çıxır. Ümumi qəbul edilmiş tərifi görə *denotat* — əşya sinfi haqqında ümumiləşdirilmiş təsəvvürü, *signifikat* isə əşyaların ayrı-ayrı və əsas əlamətlərini vahid sinifdə birləşdirən anlayışı, *konnotativlik* isə ekspressiv, emosional və obrazlılığı özündə cəmləşdirən məfhumlardır.

Dil mədəniyyətin bir hissəsi və onun məhsuludur və onun mədəniyyət

xaricində mövcudluğu mümkün deyildir (42, s.185). Bu onu göstərir ki, dilin qrammatik quruluşunun arxa planında onu danışan xalqın həyat tərz, dünya baxışı, psixoloji, mənəvi, əxlaqi dəyərləri dayanır.

Dilin mədəniyyət kontekstində öyrənilməsi zəruriyyətini etnolinqvist E.Sapir öz əsərlərində qeyd edir və bu əlaqənin mexanizmini açıb göstərir. O, dili cəmiyyətin həyatının və dünyagörüşünün ayrılmaz bir hissəsi hesab edərək, qeyd edir ki, dil mədəniyyətin güzgüsü kimi çıxış edir və başqa xalqlarla ünsiyyət prosesində ortaya çıxan çətinliklərin kökündə də məhz bu durur. Bu anlaşılmazlıqların sosial, kulturoloji, psixi, mifoloji və s. kökləri vardır. Buna görə də dilə cəmiyyətin ayrılmaz bir üsürü, onun bir hissəsi kimi baxmaq lazımdır (25, s.612).

Dilçilərin gəldikləri qənaətə görə, dil insanların maddi və mənəvi dünyasının təsiri altındadır və konkret bir xalqın adət etdiyi, alışdığı cəmiyyətin xüsusiyyətləri, düşüncə və həyat tərzilə bağlıdır. Onlar bu nəticəyə gəlirlər ki, dil özünün milli kökləri ilə məhz aid olduğu cəmiyyətə xidmət edir, yəni onun arzu və istəklərini, psixoloji durumunu və mentalitetini əks etdirir. Göstərilən səbəblərə görə, dil onu danışan xalqın ünsiyyət vasitəsi kimi işlənir, digər xalqların nümayəndələri ilə ünsiyyət vasitəsi kimi işlədikdə isə həmin dil müəyyən problemlər yaradır, çünki digər xalqlar başqa mədəni, intellektual, psixi meyarlara, etalonlara malikdirlər.

Müxtəlif dillərdə danışan insanlar özlərinə məxsus həyatı təcrübəsini öz dillərinə hopdururlar və bunun nəticəsidir ki, hər bir xalq məhz özünə məxsus dili tam anlayır, onunla doğmalaşır və onu tam başa düşürlər. Bu nöqtəyi-nəzərdən dilin mədəni gerçəkliyin rəmzi olması ideyası (15, s.3) tamamilə anlaşılındır.

Dil ilə mədəniyyətin ayrılmaz əlaqəsi çox sayda dilçilərin əsərlərində inkişaf etdirilmiş və tamamlanmışdır. V.V.Oşepkova (44), V.N.Telia (48), Q.D.Tomaxin (47), G.Lakoff, M.Johnson (16) və b. öz əsərlərində milli mədəniyyəti dilin arxa planı kimi qəbul etmiş və bu iki fenomenin ayrılmaz vəhdətdə olduqlarını qəbul etmişlər.

V.Humboldt yazır ki, millətin dili onun ruhunun ifadə formasıdır. Bu səbəbdən də dillər müxtəlifdir, bu isə onların ruhi xüsusiyyətlərinin fərqli olması ilə bağlıdır. Hər bir dilin səs formasının məfhumla əlaqəsi daxili formada əksini tapır... Hər bir dilin öz dünyagörüşü vardır, o, insanla xarici aləm arasında vasitəçidir. Dillərin

çoxluğu əşyaların çox olmasından deyil, onların müxtəlif cür qavranılmasından qaynaqlanır. Dilin daxili forması milli dünyagörüşünün xüsusiyyətləri ilə müəyyən olunur. Daxili forma xalqın dildə öz fikir və hisslərinin ifadəsini təmin edir və onu istiqamətləndirir (35, s.10).

A.A.Potebnya qeyd olunan fikri qəbul edir, dilin milli ruhla vəhdəti fikrinə sadıq qalır. Onun fikrincə, dilin qavranması təklikdə deyil, cəmiyyət daxilində baş verir. Sözü obyektiv və subyektiv mənaları da məhz bununla bağlıdır. Bu səbəbdən də insanlar həyatı tərcübələrinin, savadlarının, dünyagörüşlərinin, adətlərinin və s. fərqli olması səbəbindən obyektiv reallığı fərqli şəkildə qəbul edirlər (45, s.126).

Dilin onu danışan xalqın həyatının inikası olduğunu qəbul edən C.C.Gumperz və S.C.Levinsonun fikrincə, mədəniyyət dil vasitəsilə bizim fikrimizə təsir edir və başqa dillərin anlaşılması zamanı bizim rast gəldiyimiz çətinliklər onunla bağlıdır ki, dillər bizə tanış olmayan mədəniyyət və psixologiyalara söykənir (14, s.1).

Dilin bir funksiyası isə odur ki, milli mədəniyyəti qoruyan bir vasitə olmaqla, onu nəsil-dən nəslə ötürür, özündə aid olduğu millətin ictimai quruluşunu, elmini, incəsənətini, ədəbiyyatını, həyat şərtlərini və dini ənənələrini əks etdirir. Bu milli xüsusiyyətin əks olunduğu ifadələr, idiomlar məhz konkret bir xalqın anladığı dil faktlarıdır.

Dillə mədəniyyətin qarşılıqlı əlaqəsi linqvoölkəşünaslıq elminin də əsasını təşkil edir. Bu elmin predmeti mühüm milli-mədəni anlayışların, ideyaların, realilərin daşdığı informasiyadır. Bütün bu informasiya linqvoölkəşünaslığın relevant leksikasında ifadəsini tapır.

Q.D.Tomaxin linqvoölkəşünaslığı ölkəşünaslıq yönü linqvistika kimi şərh edir. Onun fikrinə görə, linqvoölkəşünaslığın tədqiqat obyektini aşkar milli-mədəni semantik dil vahidləridir. Həmin vahidlərdə xalqın — dilin daşıyıcılarının bilikləri toplanmışdır. Belə dil vahidləri reali adı altında məlumdur (47, s.24).

Müasir dilçilikdə dilin mədəniyyətin inikası olması məsələsi mərkəzi yerlərdən birini tutur. Bu məsələnin həlli dilin gerçəkliyi, eləcə də onun bir hissəsi olan mədəniyyəti ifadə etməsini aydınlaşdırmaqla bağlıdır. Bir milli birliyin başqa birlikdə olmaması və ya əsaslı fərqli dəyərlərə malik olması milli sosial-mədəni fondu təşkil

edir. Həmin dəyərlər öz inikasını müvafiq dildə tapır. Sosial-mədəni fond həm də etnoqrafik fondur. Etnoqrafiya ilə bağlı hər bir əşya, predmet özündə müəyyən etnoqrafik fon daşıyır. Sosial-mədəni fonun və etnoqrafik leksikanın öyrənilməsi bir milli mədəniyyətə aid predmetlərin adlarını bildiren vahidlər barədə informasiyanın başqa dildə canlandırılmasına imkan verir. Müəyyən bir millət, etnos üçün səciyyəvi olan sosial-mədəni məlumatları V.S.Vinoqradov fon informasiyası adlandırmışdır (32, s. 124). Fon informasiyasına spesifik tarixi faktlar, dövlət quruluşunun xüsusiyyətləri, milli birliyin coğrafi mühiti, maddi mədəniyyətin səciyyəvi predmetləri, folklor anlayışları və s. daxil olur.

İnsan məişətinə, ona yaxın sahələrə aid leksik təbəqəni tədqiqatçılar dil ilə mədəniyyətin qovşağı hesab edir, hər bir dilin lüğət tərkibində dil daşıyıcılarına məxsus mədəniyyətin, cəmiyyətin siyasi və ictimai quruluşunun, məişətin, adət və ənənələrin, inanc, folklor və mifologiyanın əks olunduğunu qəbul edirlər. Bu tədqiqatçıların fikrincə, həmin leksik təbəqə dil realiləri olub, mədəniyyətin dildə inikasıdır, onlar yalnız linqvistik dil vahidləri deyil, konkret bir mədəniyyəti əks etdirən linqvistik – kulturoloji vahidlərdir.

Linqvokulturologiya, etnolinqvistika, psixolinqvistika kimi elm sahələri dili etnoqrafiya, psixologiya, kulturologiya ilə vəhdətdə öyrənir.

Hər bir dilin konkret bir mədəniyyətdən qaynaqlandığı və həmin mədəniyyətin əksi olduğu dilçilikdə qəbul olunur. Onlar bu ideyanı fərqli terminlərlə təqdim etsələr də, nəticə etibarilə eyni nəticəyə gəlir, dilin əsasında mədəniyyətin durduğunu qeyd edirlər.

G.P.Lakoff və M.L.Conson dilin semantik quruluşunda mədəniyyətin geniş təmsil olunduğunu qeyd etməklə onu idiomatik sistem əsasında araşdıraraq göstərirlər ki, gerçəklik müxtəlif dillərdə fərqli şəkildə, müxtəlif metaforik vasitələrdə öz inikasını tapır (16, s.3-5).

Müxtəlif xalqların milli mədəniyyətinin mənşeyini və inkişaf qanunauyğunluqlarını öyrənən kulturologiya konkret xalqın mədəni həyatının bütün aspektlərini ehtiva edir, onun bəşəriyyətə verdiyi mədəni dəyərləri toplayır, tədqiq edir.

Dünyanın digər xalqları kimi, ingilisdilli xalqların da bəşər mədəniyyətinin

inkişafında böyük rolu olmuşdur. Hazırda ingilis dilinin daşıyıcıları yekcins bir etnosun deyil, uzun əsrlər boyu Britaniya adalarında məskunlaşmış bir sıra xalqların, iberlərin, keltlərin, skandinavların, anqlo-saksonların, normanların və digərlərinin varisləridir. Çağdaş ingilis mədəniyyətində bütün bu xalqların mədəniyyətinin ünsürləri toplanmışdır. Həmin etnoslara məxsus olmuş ənənələr, adətlər, dini-mifoloji inanclar və inanclar və digər kulturoloji ünsürlər nəsildən nəsle keçərək, ingilis dilində öz əksini tapmışdır. Bu nöqtəyi-nəzərdən tarixən meydana çıxmış ənənələrin heç zaman yaddaşdan slinməməsinə, nəsildən-nəslə ötürülməsinə dair fikir (2, s.109) tamamilə doğrudur.

Buna əsaslanaraq demək mümkündür ki, hər bir xalqın dili, o cümlədən də ingilis dili müstəqil bir faktor deyildir və mədəniyyət xaricində dil yoxdur.

Nəticə etibarilə ingilis dilində bir çox xalqların mədəniyyətindən qaynaqlanan dil faktorlarını, onların tədqiqini və etimoloji və semantik baxımdan dəyərləndirilməsini məhz dil və mədəniyyətin vəhdəti müstəvisində götürmək olduqca vacibdir. Məhz buna görə də ingilis dilinin, onun leksikasının və frazeologiyasının öyrənilməsində mədəni amillərə əsaslanmamaq mümkün deyildir. Bir sözlə, dili daşıyan xalqın mədəniyyəti ilə yaxından tanışlıq, həmin dili anlamağın, onun obrazlı ifadələrini düzgün qavramağın ən mühüm yoludur.

İngilis dilindəki hər bir obrazlı ifadənin və yaxud realiyanın arxa planında mədəniyyətin təsirini görmək mümkündür və bu təsiri mədəni baxımdan dəyərləndirmədən ingilis dilinin milli çalarlıqlı leksikasına nüfuz etmək mümkün deyildir.

Milli mədəniyyətin dil ilə sıx əlaqədə öyrənilməsi zəruriyyətini ingilis dilinin tədrisində aşkar olaraq görə bilirik. Bu özünü xüsusilə ingilis dilinin leksikasının, xüsusilə də onun frazeologiyasının, realiya səciyyəli leksik təbəqəsinin tədrisində özünü göstərir. İngilis slenqlərini və digər obrazlı ifadələrini, onların tədqiqini və tədrisini məhz dil və mədəniyyətin vəhdəti baxımından dəyərləndirmək lazımdır.

Britaniyanın özünəməxsus tarixinə, etnik xüsusiyyətlərinə, inanclarına, ictimai quruluşuna aid sözlərin semantikasında həmin gerçəklikləri əks etdirən çox sayda denotativ və konnotativ mənalar meydana çıxmışdır ki, bu da həmin dili öyrənənlərin

anlamaqda çətinlik çəkdiyə çox sayda məfhumları özlərində birləşdirir. Bu fərqliliklərin əsasında ingilisdilli xalqların fərqli düşüncə tərzinin də dayanması tez-tez müşahidə olunur.

İnsanlar müxtəlif mədəniyyətlərdə yaşayıb, müxtəlif dillərdə danışdığından, müxtəlif şəkildə də düşünür. Məsələn, Amerika mənşəli Amazon tayfalarının dilində «bir», «iki» və digər say adlarını, eləcə də «çoxlu» anlayışını bildirən sözlər olsa da, heç də bizim malik olduğumuz bütün say adlarını bildiren sözlər yoxdur. Bir sıra dilçilərin iddiasına görə, bu, mədəniyyət fərqiindən qaynaqlanır, çünki həmin tayfalar puldan istifadə etmədiklərindən, onların dəqiq rəqəmlərə də ehtiyacları olmamışdır (9, s. 355).

Dilin inkişafında və fərqlənməsində kulturoloji fonun roluna Qərb tədqiqatçısı G.V.Herk özünün «What is Sociolinguistics?» adlı kitabında ətraflı şəkildə toxunur. Tədqiqatçı dil və xalqın milli mədəniyyəti arasında ayrılmaz vəhdətin olduğunu qəbul edərək, onların daima qarşılıqlı təsirdə olduqlarını göstərir (11, s. 188-192).

Bu dil faktları əyani olaraq dildə yaranan denotatların, o cümlədən də onlar əsasında formalaşan metaforların gerçək tarixi, sosial, mədəni reallıqlarla bağlılığına sübutdur. Buna əsas verən həm də odur ki, hətta ingilis dilinin müxtəlif variantlarında danışan britaniyalılar, amerikalılar və digərlərinin istifadə etdikləri eyni ləksəmin semantikasına bu xalqların həyatını əks etdirən əlavə mənalar yüklənmişdir və həmin mənalar məhz ayrı-ayrı ingilisdilli xalqların özlərinə məxsus həyat və düşüncə tərzləri ilə bağlıdır.

Sosial həyatın təsiri altında yaranan obrazlı ifadələrin bir çoxu Amerika ingiliscəsinin ədəbi dil normalarından kənara çıxır. Onlar hamılıqla işlədilən sözlərlə sinonimlik təşkil edib, bir çox hallarda hətta vulqar xarakter daşıyır. Belə ifadələrdən çoxu ifadəliliyi, bədiiliyi ilə seçilir, ancaq eyni zamanda onların istifadəsi nitqin az anlaşılıqlı olmasına şərait yaradır.

Bununla bərabər, bu tipli ifadələr dilin emosional, ekspressiv olmasını təmin edir və dilin üslubi ifadə sisteminin bir parçası kimi çıxış edir.

Sosial qrupların həyat tərzini və mentalitetindən, psixologiyasından, dünyagörüşündən qaynaqlanan ifadələrin malik olduqları emotivlik dilin üslubi imkanlarını

artırır, dilin leksik qatlarını zənginləşdirməyə xidmət edir. Bunu Amerika ingiliscəsində də müşahidə edirik. İngilis dilinin bu variantında işlənən emosional ifadələr Amerikanın sosial qruplarının mənəvi həyatından, əyləncə və əhval-ruhiyyəsindən, fikrin səlist və təsirli ifadəsinə, gülüş və emosiya yaratmağa ehtiyacdən doğur.

Eyni proses, yəni dilin mədəniyyətlə əlaqəsi ingilis dilinin digər variantlarında da baş verirdi. Məsələn, ingilis dilinin Avstraliya variantında ekstralinqvistik amillərin təsiri altında xeyli miqdarda söz və ifadələr yaranmışdır.

Məlumdur ki, dilin leksik sisteminin inkişafına mühüm faktorlar həlledici təsir göstərir. Bunlara misal olaraq təbii-coğrafi mühiti, sosial-iqtisadi, mədəni və başqa faktorları göstərmək olar.

Avstraliyanın koloniyalaşmasının erkən dövrlərində yeni, hələ tanış olmayan əşya və ya hadisələrin adlandırılmasına olan tələbat tamamilə leksik yenilik olan *laufhing jackass*, *jackeroo* və *woolshed* tipli sözlərin yaranmasına gətirib çıxarmışdı. Avstraliyaşünasların bu dildəki olan leksik yeniliklərə həsr olunmuş elmi əsərlərində dil ilə mədəniyyətin əlaqəsi geniş təhlil olunmuşdur.

Avstraliya ingiliscəsində denotativ və konnotativ realiyaların yaranmasında aşağıdakı amillərin rolu xüsusi olaraq göstərilir:

1. Flora və fauna
2. Təbii-coğrafi mühit
3. Ölkə, ştat və şəhər adları
4. Həyat tərzini (insanlar, adətlər, idman)
5. Ölkənin daxili hissəsi (üzərindəki tikililərlə)
6. Kənd təsərrüfatı (əsasən qoyunçuluq)
7. Aborijenlərin həyat tərzini

Ölkənin adı, «köhnə və xeyirxah İngiltərə» ilə ənənəvi etnik və mədəni əlaqələri, Avstraliya ştatlarının şəhərlərinin ad və ləqəbləri bütöv bir avstralizmlər seriyasında öz əksini tapır. Qismən avstralizmə misal olaraq Commonwealth adını göstərə bilərik. Əgər ingilis, yeni zelandiyalı, kanadalı üçün bu söz qısaltılmış British Commonwealth – Millətlərin Britaniya birliyi anlamındadırsa, avstraliyalı üçün bu söz Avstraliya anlamındadır. Göstərilən misalda Avstraliya elementi Commonwealth

sözünün ancaq bir mənasında özünü göstərir.

İngiltərə ənənəvi olaraq yaşlı avstraliyalıların nitqində «home» və ya «the old country» sözləri ilə ifadə olunur. Avstraliya ingiliscəsində göstərilən leksik vahidlərin II Dünya müharibəsindən sonra nəzərə çarpacaq dərəcədə canlanması maraqlı doğuran faktır. Çünki bu illərdə Avstraliyaya gələn mühacirlərə və onlarla buraya gələn Britaniya adalarının sakinlərinə yerli sakinlərin ironiya ilə verdikləri ad-ləqəblərdən ən məşhurları «pommy» və «pom wog» idi.

Pommy (pom) sözünün Avstraliya ingiliscəsində işlənilməsinin tarixi və mənşəyi məlum deyil. Tədqiqatçıların fikrincə, bu söz keçən əsrin ortalarında yaranmış və işlənməyə başlamışdır. Pommy – jimmy (gitmmygrant=immigrant) sözünün oxşarı kimi yaranıb və öz növbəsində, jimmigrant – pomegrante (pommy) qırmızımtıl rəngdə olan meyvənin adıdır. Yəqin ki, avstraliyalıların təsəvvüründə ingilislər sağlam, qırmızıyanaq insanlar kimi canlanırdılar.

Göründüyü kimi, obrazlı və slenq səciyyəli ifadələr hələ Avstraliyanın ingilislər tərəfindən məskunlaşdığı dövrdən başlayaraq meydana çıxmağa başlamışdır.

Obrazlılıq cəhətdən maraqlı doğuran sözlər Avstraliyanın ştatlarının xalq tərəfindən verilmiş aşağıdakı adları arasında da vardır: Qərbi Avstraliya-Westralia, Groperland; Cənubi Avstraliya – The Wheat State; Kuinslend-Bananaland; Viktoriya-Cabbage Garden; Yeni Cənubi Uels – New South, the Ma State, Ma; Şimal ərazisi – The Top End; Tasmaniya-Tassieland, Raspberry-land, Apple Island.

İngilis dilinin Avstraliya variantının inkişafında bir çox amilləri aydın görmək olur.

İngilis dilinin Britaniya variantı ilə XVII əsrin sonunda Avstraliyaya gətirilən ingilis dili arasında fərqli xüsusiyyətlərin yaranması Avstraliyanın özünəməxsus etnoqrafik və ictimai şəraiti ilə, məskunlaşma dövrünün tarixi xüsusiyyətləri ilə sıx bağlı olmuşdur.

İlkin dövrdə Avstraliya variantının meydana çıxmasında linqvistik amillərlə sıx qarşılıqlı əlaqədə olmuş təbii amillərin böyük rolu olmuşdur.

Avstraliya variantının formalaşmasına Britaniyadan gətirilmiş dialektlərin,

yerlilərin dillərinin təsirinin, eləcə də qeyri-İngilis immiqrantların dillərinin böyük rolu olmuşdur. Obrazlı ifadələrə və slenq səciyyəli sözlərə gəldikdə isə, onlar əsasən fauna və flora ilə bağlı olmuşdur. Bu, Avstraliya florasının həddindən artıq zənginliyi ilə də əlaqədardır. Bu zənginlik avstraliyalıların dilində öz aydın əksini tapmışdır: gum (evkalipt) və wattle (akasiya) Avstraliya dilində geniş sayda istifadə olunan bitki aləmini bildirən adlarda özünü göstərir. Məsələn üçün, gum (gum-tree) evkalipt ağacının adı kimi sayısız idiomların, emosional ifadələrin tərkibində işlənmişdir. Məsələn üçün, Avstraliya İngiliscəsində *mad as a gum-tree* «dəlisov, əsəbi adam» mənasındadır.

Və yaxud *to have seen one's last gum-tree* «ölüm ayağında olmaq», «təhlükləli vəziyyətdə olmaq» mənalındadır.

Obrazlı ifadələrin meydana çıxmasında faunanın da xüsusi rolu olmuşdur. Avstraliya heyvanat aləmində ən eozotik heyvanlardan biri olan *kangaroo* («kenquru») çox sayda obrazlı ifadələrin tərkibinə daxil olmuşdur:

to have kangaroos in one's top paddock (hər fən «Həyatında kenquruların dolaşması») ailə üzvlərinin fərqli yerlərdə yaşaması, onların evinin boş, kimsəsiz qalması mənasını ifadə edir.

Tərkibində «gum» sözünün işləndiyi frazeologizmlər olduqca çoxdur: *the old gumtree* – oturaq həyata başlamaq; *to have gumleaves growing out of the ears* – həddindən artıq sadələvh və avam olmaq (xüsusilə ölkənin dərinliklərində yaşayan şəxslərə aid); *to ride up a gum tree* – atdan yıxılmaq və s.

Ölkənin iqtisadi və ictimai həyatındakı inkişaf, yeni hadisə və əşyalar, onları daşıyan terminlərin yaranmasına səbəb olurdu. Avstraliya İngiliscəsinin lüğət tərkibinin formalaşmasında aşağıdakı üç üsuldən istifadə olunduğu diqqəti çəkir:

a) mövcud leksik və sözdüzəldici vasitələrin yardımı ilə neologizmlərin yaranması. Məsələn üçün, *lay-by* («əvvəlcədən beh alınması»), «pulun tam ödənilməsindən sonra müştəriyə göndərmək üçün tədarük olunmuş malların alışı-satışı», *romovalist* («yük taksisi»).

b) xalq dilindən, jarqonlardan, slenqlərdən, aborigenlərin dilindən söz almaq yolu ilə: *billy* (meşə sakinlərinin çay qaynatdıqları və yemək bişirdikləri qazan); *chop*

(meşəkəsənlərin yarış), *crook* (xəstə), *to go crook at somebody* – bir kəsə hirsələnmək; *yabber* («danışmaq»).

İngilis dilinin Avstraliya variantının yaranmasında və onun başqa variantlardan fərqlənməsində alınma sözlərin, o cümlədən də, ölkə aborijenlərinin dillərindən alınmış sözlərin böyük rolu olmuşdur. Aborijen mənşəli leksik təbəqə əsasən iki qrupa bölünür: Avstraliya ingiliscəsinin lüğət tərkibinə daxil olmuş sözlər və Avstraliyanın aborijen mənşəli toponimiyası.

İngilis dilinin Avstraliya variantına daxil olmuş aborijen mənşəli sözlər mənaca rəngarəngdir və onların çoxunun əsasında slenq səciyyəli ifadələr yaranmışdır. Onlar ölkə həyatının və təbiətinin müxtəlif sahələrinə aiddir. Bu sözlər aborijenlərin maddi və mənəvi mədəniyyətini əks etdirir. Onlar arasında yaşayış evlərinin, məişət qablarının, silah və alətlərinin, adət və ənənələrinin adları vardır. Misal üçün, *humpy* – aborijenlərin yaşadıkları daxmanı; *corroboree* – onların milli bayramları zamanı icra etdikləri rəqsi; *billy* – aborijenlərə məxsus qab adını; *bunya-bunya* aborijenlərin dilindən alınmış bitki adını; *brolga* – quş növünü; *boomerang* – Avstraliyanın yerli xalqının qədimdən bəri işlətdiyi məşhur silahı bildirir.

Araşdırma göstərir ki, milli koloritli söz və ifadələrin, slenq səciyyəli sözlərin yaranmasında Amerikanın həyat tərzinin də təsiri böyük olmuşdur. Amerikada avropalıların məskunlaşmasından sonra burada danışılan ingilis dilində yaranan leksik fərqlərin böyük bir qisminin mənbəyini dilxarici amillər təşkil etmişdir. Amerika ingiliscəsində yaranan obrazlı ifadələrin də arasında flora, fauna, həyat təzi, aborijenlərin təsiri ilə bağlı olanlar çoxdur. Misal üçün, hindu dilindən gələn *mugwump* hindu qəbiləsinin başçısı mənasında qəbul olunsada, sonralar zarafatyana, kinayəli mənə əldə edərək, Respublikaçılar partiyasının siyasi mövqeyindən geri çəkilən, partiyanın marağına xəyanət edən üzvü bildirmişdir.

Amerika hindularının məişətinə aid *tomahawk* (balta növü) sözü Amerika ingiliscəsində *to bury the tomahawk* (hərfən, «baltanı basdırmaq») obrazlı ifadə kimi, «hərbi əməliyyatı dayandırmaq» mənasında işlənir, yəni «düşmənçiliyə son qoymaq» anlayışının emosional ifadə vasitəsi kimi işlədilir.

Və yaxud spirtli içkinin emosional variantı kimi istifadə olunan *firewater*

(hər fən, «odlu su») hindu dillərinin birindən hər fi tərcümə, yəni kalka üsulu ilə əmələ gəlmişdir.

Amerika ingiliscəsində «məsləhətinə ehtiyac olmayan şəxs» mənasında işlənən *back-seat driver* ifadəsi (hər fən «arxa oturacaqda oturan sürücü») slenq səciyyəli ifadə kimi hər hansı bir şəxsin mənasız, gərəksiz məsləhətini ifadə edir.

Hər bir millətin spesifik xüsusiyyətləri, psixoloji, sosial əlamətləri onun danışdığı dilin leksikasında, o cümlədən də, frazeologiyasında, obrazlı ifadələrində ifadə olunur. O cümlədən də amerikalıların müxtəlif sosial qruplarının danışığında meydana çıxan obrazlı ifadələr məhz ingilisdilli xalqların həyat tərzindən, bu həyat tərzinin təsiri altında formalaşan mənəvi, psixi təcrübələrindən qaynaqlanır. Bu tipli ifadələrin dildə çox geniş yayılması onların dil öyrənənlər üçün önəmini, aktuallığını artırır və onları öyrənmədən ingilis dil daşıyıcıları ilə normal ünsiyyətin qurulması mümkün olmur və ingilis mətnlərinin tərcüməsində çətinliklər meydana çıxır.

1.2. Həyat tərzindən qaynaqlanan obrazlı ifadələr

Amerika ingiliscəsi ilə amerikalıların mənəvi həyatının ayrılmaz vəhdətdə və qarşılıqlı təsir altında inkişaf etməsi nəticəsində dilin leksik-semantik və qrammatik strukturlarının arxasında başqa dillərin daşıyıcılarına aydın olmayan ingilis həyat tərzini, adət-ənənələri, məişəti, bir sözlə, ingilis mədəniyyətinin əks olunduğu gerçəklik durur. Bu tipli məfhumların mühüm bir qismi müxtəlif tarixi-mədəni assosiasiyalarla bağlı olaraq, sözlərin üslubi-emosional çalarlıqlar əldə etməsi, metaforikləşməsi nəticəsində meydana gəlmişdir. Qeyd olunan semantik proseslərlə əlaqədar olaraq milli koloritli sözlərin başqa bir dilə, o cümlədən də Azərbaycan dilinə tərcüməsi məsələsi tədqiqatımızda qarşıya qoyduğumuz aparıcı aspekti təşkil edir.

Milli koloritli sözlərin tərcüməsindəki çətinliklər onların ifadə etdiyi obyekt və anlayışların digər xalqların mədəniyyətinə, həyat tərzinə xas olmaması və yaxud da bütün xalqlar üçün ümumi bir məfhumu ifadə edən sözün digər dildə spesifik milli-tarixi konnotasiya əldə etməsidir.

İstər ingilisdilli insanlarla ünsiyyət prosesində, istərsə də, ingilis dilindən tərcümə edərkən rast gəldiyimiz milli-mədəni çalarlıqlı bir çox söz və ifadələrin mənasının anlaşılması yuxarıda qeyd olunan mədəni fonla bağlıdır. Bu tipli ifadələrin orijinal dildən doğma dilə şərhli ya təsviri yolla, ya da doğma dildə eyni semantik anlayışı bildirən ekvivalentin vasitəsilə mümkündür.

Hər bir xalqın yalnız özünə məxsus olan həyat tərzini, adət və ənənələri olduğu kimi, onların ifadə vasitələri də məhz həmin xalqın dilində meydana çıxır və yalnız onlar tərəfindən izahsız başa düşülür. Belə sözlər bütün dillərdə olduğu kimi, ingilis dilində də həyatın bir çox sahələrini əhatə edir. Onların arasında məişətlə, kulinariya ilə, adət və ənənələrlə bağlı obrazlı ifadələr üstünlük təşkil edir.

From soup to nuts (hər fən «supdan findığadək») «Başdan axıradək», «tamamilə», «təfərrüatı ilə»; *in the soup* («in trouble») «əzab içində» (17, s.1293).

Eləcə də *soup* sözünün iştirakı ilə düzələn *souped-up* «gücü və yaxud sürəti artırmaq» mənasını ifadə edir: *Many ten-aged boys like to drive souped-up cars* (6, s.330).

Amerika ingiliscəsində slenq çalarlığı əldə etmiş ifadələr arasında çox sayda ərzaq adlarının işləndiyi müşahidə olunur. Onlar arasında diqqəti cəlb edən ərzaq adlarından biri *sandwich* sözüdür. Amerika gerçəkliyinə aid olan bu ərzaq adının quruluşu ilə assosiasiya nəticəsində yaranan *to be sandwiched* ifadəsi «izdiham arasında və yaxud izdihamlı avtobusda sıxışdırılmaq» mənasını ifadə edir, daha doğrusu həmin mənənin emosional xarakterini göstərir.

Öz fiziki quruluşuna görə məcazi mənə əldə etmiş digər bir ərzaq adı *hot-dog*dur. *Sosiska* və *bulkadən* ibarət olan bu qida növü amerikalılar arasında olduqca məşhurdur, çünki səhər işə tələsən Amerika əhalisinin istifadə etdikləri sərfəli səhər yeməyidir. Həmin qidanın önəmliliyi, münasibliyi ilə assosiasiya nəticəsində meydana çıxmış *to hotdog* feli öz gücü, uğuru vasitəsilə «özünü gözə soxmaq» mənasında çıxış edən, idman yarışlarında və yaxud hər hansı bir tədbirdə, müsabiqə zamanı bir şəxsin başqalarının diqqətini özünə cəlb etmək cəhdini ifadə edir. Məsəl üçün, *skiers hotdogging down the slopes* cümləsi «xizək sürənlər böyük sürətlə aşağı hərəkət edərək adamların diqqətini özlərinə cəlb edirdilər» anlamındadır.

Lunch ərzaq adı aşağıdakı metaforik mənə əldə etmişdir: *There's no such thing as a free lunch* – “Əvəzsiz heç kim sənə heç nə verməz” (17, s.86).

Bu ifadə onunla bağlıdır ki, Amerikada yoxsullara nahar yeməyini (*lunch*) pulsuz verməklə bir çox kafe sahibləri öz biznes məqsədlərini güdmüslər. Nahar pulsuz olduğu üçün belə kafelərə axışan yoxsul müştərilər pul ilə içki içməklə kafeyə xeyir vermişlər, çünki onlara verilən pulsuz naharın qiyməti içkiyə verdikləri pulun olduqca cüzi bir hissəsini təşkil etmişdir.

Odur ki, «əvəzsiz heç kəs sənə heç nə verməz» bir metaforik ifadə kimi qeyd olunan Amerika gerçəkliyindən qaynaqlanmışdır.

İngilislərin adət və ənənələrinin ingilis dilinə, onun metaforikləşməsinə təsirini ingilis dilindəki *Gretna Green Marriage* idiomunda görmək olur. Bu idiom ingilis dilində qısa bir zamanda, çox sənədlər tələb olunmadan kəbin kəsdirməyi ifadə edir. Bu onunla bağlıdır ki, İngiltərənin Şotlandiya ilə sərhəddində yerləşən Gretna Green kəndində evlənənlərə asanlıqla kəbin kəsdirmək üçün imkan yaradıldığından ölkənin bütün bölgələrindən tezliklə evlənmək istəyən gənclər oraya axışırdı. Bu adətlə bağlı olaraq *Gretna Green* adı tədricən dildə «tez kəbin kəsdirmək» məfhumu ilə assosiasiyada işlənmiş, nəticə etibarilə *Gretna Green marriage* ifadəsi «tələsik nigah», «tələsik evlənmə» konnotasiyasını əldə etmişdir.

Uzun zaman kəsiyində meydana çıxmış ingilis cəmiyyətinin spesifik həyat tərzi, adətləri ingilis dilində obrazlı ifadələr şəklində öz əksini tapmışdır.

Britaniyada davranış normaları başqa ingilisdilli ölkələrdəkindən seçilir. Bu, davranış və ünsiyyət normaları nitq etiketlərində, sözlərin seçimində, səsin tonunda, komplimentlərdə və s. özünü göstərir. Milli adətlərdən doğan etiketlər dildən dilə fərqlənir. Misal üçün, Amerika ingiliscəsində *small talk* böyük əhəmiyyət daşımayan, qeyri-ciddi mövzuda aparılan söhbəti bildirir. Bu söhbət zamanı işgüzar mövzuda danışılmaz, nəyinsə əleyhinə kəskin tənqiddə yer verilmir. Söhbət apararı şəxslər arasında xoşagəlməz vəziyyət yaratmayacaq mövzuda söhbət gedir, hava, iqlim, turizm, hobbi, ev heyvanları, mədəniyyət və incəsənət yenilikləri belə söhbətin aparıcı mövzusu olur. Bu ünsiyyət normaları eyni zamanda ingilisdilli xalqların dilində obrazlı ifadələrin meydana çıxmasının bir mənbəyi kimi çıxış edir, dildə

slenqlərin də yaranmasının əlavə mənbəyi olur.

Digər cəmiyyətlərdə olduğu kimi Amerika cəmiyyətində də mədəniyyət, həyat tərz, xalqın psixologiyası və mentaliteti, ictimai, siyasi baxışlarının təsiri altında ingilis dilində, eləcə də ingilis dilinin ayrı-ayrı variantlarında yaranmış spesifik obrazlı ifadələr ingilis dilini öyrənənlərdən bu xüsusiyyətlərlə dərin tanışlıq tələb edir. Çünki ingilis leksikasının formalaşmasında bu amillərin böyük rolu vardır. Mənəvi mədəniyyətə aid olan məfhumlar, ifadələr ingilis metaforik, obrazlı dilin zənginləşməsində xüsusi rol oynamışdır.

Mədəniyyətin ayrı-ayrı sahələrini təşkil edən kino, teatr və bir sıra digər sahələr bəzən qeyri-reali xarakterli, universal anlayışlar olsa da belə, onların ingilis cəmiyyətində ayrı-ayrı təzahür tərzləri və formaları ingilis milli-mədəni həyat tərz üçün səciyyəvidir və onların dildə ifadə vasitələri hərfi tərcüməsi qeyri-ingilisdilli xalqlarda heç bir gerçək təsəvvür yaratmır, çünki onun tarixi assosiasiyası yalnız ingilislərə məlumdur və bu səbəbdən də onun metaforik mənasını məhz ingilislər başa düşür. Azərbaycan dilinə isə tərcümə prosesində dilimizdə eyni və ya oxşar konnotasiyanı ifadə edən leksik vasitə tapılmalıdır. Bu baxımdan «tezbazar evlənmə» ifadəsi «tələsik evlənmə» anlayışının orijinala yaxın emosional qarşılığı kimi istifadə edilə bilər. Bir çox hallarda bu tipli realilərin tərcüməsində çətinlik meydana çıxır. Misal üçün, Amerika variantında işlənən *cuckoo* Azərbaycan dilinə özünün denotativ mənası ilə *alabaxta* kimi tərcümə olunur və bu anda heç bir çətinlik meydana çıxmır. Çünki eyni quş Azərbaycanın da faunasına doğmadır. Lakin məsələ burasındadır ki, *cuckoo* Amerika ingiliscəsində «ağlı başında olmayan», «dəli» konnotativ mənalarını da əldə etmişdir (47, s.382) və bu halda onun düzgün tərcüməsi, hər şeydən əvvəl, tərcüməçidən Amerika realiləri ilə dərin tanışlıq və eyni zamanda müəyyən bir realinin konnotativ mənasının düzgün tərcümə üsulunu tapmağı tələb edir. Bu halda Azərbaycan realilərini və onların konnotativ semantikasını yaxşı bilən tərcüməçi *cuckoo* sözünün göstərilən mənasını Azərbaycan dilindəki *quşbeyin* sözünün vasitəsilə tərcümə edə bilər.

Eyni hal ingilis dilinin Amerika variantındakı *banner* («bayraq») sözü ilə əlaqədar olaraq müşahidə olunur. Əslində bütün dillərə xas olan bu sözün şərhində

heç bir problem yoxdur, lakin Amerika variantında *banner* «ən yaxşı», «nümunəvi» konnotasiyası əldə etmişdir və Azərbaycan dilinə tərcümə zamanı bu anda «bayraq» sözünün qarlışıq kimi işlədilməsi, təbii ki, mümkün deyildir. Misal üçün, Amerika ingiliscəsindəki *banner year* «əlamətdar il», «rektord ili», *banner occasion* «əlamətdar hadisə», *banner investment* isə «ən gəlirli kapital qoyuluşu» şəklində tərcümə edilə bilər.

Amerika ingiliscəsinə xas olan denotativ mənalı sözlərin bir çoxu artıq beynəlxalq aləmdə tanındığından onların şərhini çox zaman heç bir çətinlik yaratmır. Misal üçün, bir çox dillərə də daxil olmuş *jeans*, *hamburger*, *motel*, *pizza* və onlarca bu kimi Amerika realilərini olduğu kimi təqdim edən tərcüməçi oxucuların bu sözləri anlamaqda çətinlik çəkməyəcəklərini yaxşı bilir. Lakin bununla belə beynəlxalq xarakter əldə etmələrinə baxmayaraq, belə sözlərin bir sıra hallarda əlavə çalarlıq əldə etmələri onların şərhində tərcüməçidən başqa yanaşma üsulu tələb edir.

Məişətlə bağlı bir çox ifadələr öz leksik mənalarından əlavə fərqli assosiasiyalarla bağlı olaraq dildə obrazlı, emosional çalarlıq əldə edir və təbii olaraq, bununla əlaqədar olaraq onların düzgün tərcüməsinə ehtiyac yaranır. Misal üçün, qida bildirən *bacon* sözü ingilis dilində özünün leksik mənası ilə (duzlanmış və hisə verilmiş donuz əti) bərabər, metaforik məna da əldə edir: *bring home the bacon* hərfən «evə ərzaq gətirmək», məcazi mənada isə «öz ailəsini dolandırmaq», «öz ailəsini ərzaqla təmin etmək» deməkdir (17, s.77). Bu frazeoloji vahidin Azərbaycan dilinə dəqiq və üslubi tərcüməsi məsələsinə gəldikdə isə, onun Azərbaycan dilində frazeoloji ekvivalenti vardır: *Evə çörək gətirmək*, yəni ailəsini ərzaqla təmin etməyi bacarmaq.

Sandwich (arasına yağ və cəm çəkilən və yaxud soyuq ərzaq qoyulan iki çörək parçasından ibarət qəlyanaltı növü) özünün quruluşu ilə əlaqədar olaraq obrazlı məna əldə etmişdir: iki şey arasında qalmaq, pərçim olmaq:

Our car was sandwiched between two big trucks, almost touching them. – «Bizim maşınımız iki böyük yük maşını arasında qaldı, az qala onlara toxunacaqdı» (17, s.1194); *To ride (sit) sandwich* – «İki nəfər arasında sıxılmış vəziyyətdə getmək və yaxud oturmaq». Azərbaycan dilində qeyd olunan məqamda, yəni iki nəfər

arasında sıxılmış vəziyyətdə qalmaq «pərçim olmaq», «suyu çıxmaq» ifadələri vasitəsilə tərcümə oluna bilər.

To sandwich feli bir işin yerinə yetirilməsini digər iki işin yerinə yetirilməsi arasına salmaq mənasında da işləyə bilər: *Study should be sandwiched with periods of rest* «Dərs istirahət dövrləri (vaxtları) arasına salınmalıdır» (6, s.369).

Məcəzilik, emosionallıq çalarlıqlarının meydana çıxması Amerika ingiliscəsində söz yaradıcılığında geniş müşahidə olunur. Məsələn, *dog* («it») sözü Amerika ingiliscəsində yarımşəkilçiyə çevrilərək, öz leksik mənasını itirə bilər və bu zaman peşə, fəaliyyət mənasında işlənir. *War dog* ifadəsi «müharibə iti» mənasında deyildir, ömrünün çoxunu müxtəlif müharibələrə həsr etmiş şəxsi bildirir.

Shoe-dog («ayaqqabı təmir edən») slenqini ingilis dilindəki *shoe-maker* sözündən fərqləndirən cəhət odur ki, birinci söz «öz işinin mahiri bilən», «mahir ayaqqabı təmirçisi» çalarlığını əldə etmişdir.

Eləcə də, *monkey* («meymun») sözü Amerika ingiliscəsində məcazi mənə əldə etmişdir. Məsələn, *company worker* adı şirkət işçisini bildirirsə, *company monkey* özünü, bütün fəaliyyətini işlədiyi şirkətin işinə həsr edən işçini ifadə edir.

İngilis dilində içi ət və yaxud meyvə cemi ilə doldurulan, üstü şirinləşdirilən dairəvi qoğalı bildirən *pie* sözü bu yeməyin dadlı və şirin olması ilə assosiasiya nəticəsində bir kəsin başqasına yaxşı münasibət bəsləməsi konnotasiyasını əldə etmişdir:

Bill was nice as pie to us? But I still felt uncomfortable around him (17, s.1012).

Hər fən «Bilin bizə münasibəti qoğal kimi idi (çox yaxşı idi), lakin mən onun yanında özümü hələ də narahat hiss edirdim» kimi səslənən bu cümlədəki *pie* sözünün Azərbaycan dilindəki frazeoloji ekvivalentindən (bal-yağ) istifadə etsək tərcümə daha düzgün və emosional olar: «Bil bizimlə bal ilə yağ kimi idi».

Amerika həyat tərzinin, Amerika filmlərinin təsiri altında yaranmış slenq səciyyəli ifadələrin Britaniya ingiliscəsinə daxil olduğuna, ingilis dilində obrazlı ifadələr şəklində işləndiyinə dair çoxsaylı nümunələr vardır. Məsələn, 1940-cı illərdə Amerikada gənc qızların *bobby sock* («qısa corab») geymək adətinin geniş

yayılması filmlər vasitəsilə Britaniyanın həyatına da nüfuz etmiş və bu adətlə assosiasiya nəticəsində *bobby-soxer* Britaniya ingiliscəsində «yeniyyətə qız» anlamında geniş işlənməyə başlamışdı.

Amerika ictimai həyatını əks etdirən *ghost writer* (hər fən «iblis yazıçı») ifadəsi siyasətçilərə mürəzə yazan şəxsi bildirir və Britaniya ingiliscəsinə də eyni mənada daxil olmuşdur.

Amerika cəmiyyəti üçün səciyyəvi olan *babysitter* («dayə») başqalarının ailələrində valideynlərin işdə olduqları müddətdə onların uşaqlarına dayəlik edən gənc tələbə qızları bildirir.

Göründüyü kimi, həyat tərzi, adət-ənənələrlə bağlı ifadələr ingilis dilinin ayrı-ayrı variantlarında meydana çıxmış və qarşılıqlı əlaqə və təsirlər nəticəsində bir variantdan digərinə alınmışdır.

Pie in the sky (hər fən «səmada qoğal») deyimində isə *pie* ümidverici, lakin həyata keçməsi çətin olan bir təklif, arzu mənasını ifadə edir. Bu halda da qeyd olunan təsviri tərcümə ilə yanaşı tərcüməçinin qarşısında ingilis dilindəki *pie* sözünün bildirdiyi emosionallığı düzgün çatdırmaq üçün ana dilində ya eyni üslubi çalarlığa malik idiomatik qarşılığı tapmaq, ya da digər vasitədən istifadə etmək lazım gəlir. Azərbaycan dilində «əlçətməz arzu» ifadəsi *pie* sözünün göstərilən məcazi mənasına leksik ekvivalent rolunu oynaya bilər: «Onun arzusu əlçətməz idi».

Məcəziləşmə bir sıra geyim adlarında müşahidə olunur. *Blouse* («bluza», «üst köynəyi») geyim adı yumoristik çalarlıq əldə edərək, oğlan və ya kişinin cəsərsizliyini bildirir:

Amerika ingiliscəsində ağac tirlərindən və taxtadan tikilən *log cabin* («ağac daxma») cəmiyyətin aşağı təbəqəsinə aid olmaq konnotasiyası əldə etmişdir. ABŞ-ın ən məşhur prezidentlərindən Abraham Linkolnun bu tipli ağac daxmada doğulması Amerika ingiliscəsində «aşağı təbəqədən olan prezident» anlamına gələn *log cabin president* ifadəsinin yaranmasına səbəb olmuşdur.

Əşya, alət və silah bildirən sözlər əsasında konnotasiyaya malik xeyli idiomlar meydana çıxmışdır.

Tomahawk («balta») Hindu tayfasının dilindən Amerika ingiliscəsinə alınmış

tomahawk hinduların müharibə ənənələri ilə assosiasiyada bir sıra konnotativ çalarlıqlar əldə etmişdir: *to bury (to lay aside) the tomahawk* «hərbi əməliyyatı dayandırmaq» hərfən «baltanı basdırmaq, kənara qoymaq» *to dig up (to raise) the tomahawk* isə «hərbi əməliyyata başlamaq» (hərfən «baltanı çıxarmaq/qaldırmaq») anlamındadır.

Bu idiomları «hərbi əməliyyatı dayandırmaq», «Hərbi əməliyyata başlamaq» kimi təqdim etməklə bərabər, emosionallığı müəyyən qədər artırmaq məqsədi ilə «silaha əl atmaq», «silahı yerə qoymaq» şəklində də tərcümə edilə bilər.

Məcəzi mənə əldə etmiş digər silah adı Avstraliya ingiliscəsinə yerli aboriginlərin dilindən alınmış *boomerang* sözüdür. Öz xarakteri ilə göydə dövr edərək atıldığı məkana qayıtması ilə assosiasiya nəticəsində bu silah adı ingilis dilinin frazeologiyasında özünə yer etmişdir. *To boomerang* ingilis dilində əks effekt vermək, kiməsə zərər vermək istəyən bir şəxsin gözlənilmədən öz etdiyi hərəkətdən və yaxud plandan zərər görmək mənasını daşıyır:

His plan to reduce the number of workers boomeranged on him, and he lost his own job. – «Onun işçilərinin sayını ixtisar etmək planı əks effekt verdi və o, öz işini itirdi» (17, s.136).

Lakin «əks effekt vermək» *to boomerang* felinin sadəcə hərfi tərcüməsi olub, orijinalın ifadə etdiyi emosionallığı əks etdirmir. Bu halda da tərcüməçi strukturca fərqli, lakin semantik funksiyasına görə eyni və yaxud yaxın olan ifadəni tapmalıdır. Azərbaycan dilindəki «başqasına quyu qazan, özü düşər» frazeologizmindən istifadə etməklə *to boomerang* felinin üslubi-emosional mənasının analoji variantını əldə etmək mümkün olur. Frazeologizm təsviri tərcüməyə əlavə kimi çıxış edir: «O, qazdığı quyuya özü düşdü: işçilərin sayını ixtisar etmək istərkən, öz işini itirdi».

Tərkibində *boat* sözünün olduğu *push boat out* idiomu xeyli miqdarda pul xərcləməklə hansısa əyləncə və yaxud mərasim təşkil etməyi bildirir: *They really pushed the boat out for the daughter's wedding.* – «Onlar qızlarının toy mərasimi üçün doğrudan da, xeyli pul xərclədilər» (17, s.1086).

Lakin yuxarıdakı təsviri tərcümədə *push the boat out* idiomunun üslubi-emosional mənası əksini tapmır. Oxşar metaforik mənanı tərcümədə saxlamaq üçün

doğma dildə eyni üslubi-emosional funksiyaya malik olan «pul kisəsinin ağzını açmaq» ifadəsi istifadə oluna bilər: «Onlar qızlarının toy mərasimi üçün doğrudan da, pul kisəsinin ağzını açdılar».

Milli koloritli və obrazlı ifadələrin meydana çıxmasında digər bir ingilisdilli ölkənin — Avstraliyanın da həyat tərzinin böyük rolu olmuşdur. Amerika ingiliscəsinin formalaşmasında olduğu kimi, Avstraliya variantının da formalaşmasında iştirak etmiş əhali əsasən Amerikanın aşağı təbəqəsinə uyğun insanlar idi. Avstarliya da danışılan ingilis dili öz mənşəyinə görə fəhlə sinfinin dili, yəni yoxsul və savadsız kütlələrin dilidir.

Amerikanın iqtisadi və ictimai həyatındakı inkişaf yeni hadisə və əşyaların və onları daşıyan terminlərin yaranmasına səbəb olurdu. Avstraliya ingiliscəsinin lüğət tərkibinin formalaşmasında sadəcə xalqın dilindən gələn sözlərin çox olması məhz bununla bağlı idi. Xalq dilindən, slenq və jarqonlardan, aborigenlərin dilindən söz almaq yolu ilə: *billy* – meşə sakinlərin çay qaynatdıqları və yemək bişirdikləri qazan; *chop* – meşəkəsənlərin yarışı; *crook* - xəstə, *to go crook at somebody* – bir kəsə hirsələnmək, *yabber* – danışmaq (aborigen), *bunyip* – aborigenlərdən götürülmüş əfsanəvi ziyanverici heyvan adı;

Kənd təsərrüfatı, xüsusilə, qoyunçuluq avstralizmlərin meydana çıxmasının əsas mənbələrindən biri olmuşdur. Həmin sahəyə aid aşağıdakı misalları göstərmək olar: *boundaryrider* – fermanın ətrafına çəkilməmiş hasarlara və ya çəpərlərə nəzarət edən ferma işçisi; *bush* – çoxmənalı söz olub, ölkənin daxili hissəsini bildirir; sinonimləri: *outback*, *backblocks*, *inland* və s.; *station* – ferma; *stockrider* – hasara alınmamış ərazidə otlayan qoyunların nəzarətçisi; *run* – otlaq üçün ayrılmış sahə; *walkabout* – piyada səyahət; *woolshed* – yun qırğını məntəqəsi və s.

İngilis dilinin Amerika variantının yaranmasında ətraf mühitin, ölkənin təbiət və bitki örtüyünün və eləcə də təbiətlə bilavasitə bağlı olan iqtisadiyyatın inkişafının xüsusi rolu olmuşdur. Amerika ingiliscəsində iqtisadi terminlərin inkişafına təkan verən ekstralinqvistik amillər aşağıdakılar idi: ictimai, mədəni, təbii-coğrafi və iqtisadi amillər. İngilis dilinin bu variantının meydana çıxmasında və fərqlənməsində iqtisadi amillərin xeyli güclü olduğu diqqəti cəlb edir.

Ölkənin koloniyalaşması dövründə amerikalıların ilk nəsilləri özünəməxsus iqtisadi həyat yaşamışlar və bu da öz təsirini Amerikada yaranmış terminologiyada göstərməyə bilməzdi. Digər ingilisdilli ölkələrdə olduğu kimi, burada da həyat tərzinin təsiri altında xeyli sayda obrazlı ifadələr, o cümlədən də slenqlər yaranmışdır.

İngilis dilinin Amerika variantının meydana çıxmasında fon rolunu oynamış həyat təzi ilə bağlı olan slenqlərin əhəmiyyəti böyük olmuşdur. Bu obrazlı ifadələrin çoxu Amerika ingiliscəsinin XIX əsrin əvvəlindəki vəziyyətini əks etdirir. Ölkə əhalisinin əsas hissəsini Britaniyadan buraya gətirilən dustaqlar təşkil edirdilər.

İmmiqrantların, dilində yaranan slenqlər və digər obrazlı ifadələr yeni yaranmaqda olan Amerika ingiliscəsinə daxil olurdu. Məsələn, danışıq dilində «dustaq» məfhumunu ifadə edən *chum* slenqi işlənməyə başlamışdı. Həmin söz əsasında yaranan *new chum* isə «immigrant» mənasını daşıyırdı. Bu tipli sözlərin sayı olduqca çox idi və onlar müxtəlif məfhumları ifadə edirdilər:

blunt, *brads* (“pul”), *grass* (“marixuana”), *dab* (“çarpayı”), *flat* (vicdanlı adam), *trap* (“polis”), *the family* (“oğru dəstəsi”), *swag* (“oğurlanmış geyim şeyləri”) və s.

Pommy (*pom*) sözünün Amerika ingiliscəsində işlənməsinin tarixi və mənşəyi məlum deyil. Bu söz keçən əsrin ortalarında yaranaraq, işlənməyə başlamışdır. *Pommy* – *jimmy* (*jimmygrant* – *immigrant*) sözünün oxşarı kimi yaranıb və öz növbəsində *jimmigrant-pomegrante* (*pommy*) qırmızımtıl rəngdə olan meyvənin adıdır. Yəqin ki, avstraliyalıların təsəvvüründə ingilislər sağlam, qırmızıyanaq insanlar kimi canlanırdılar.

Amerika həyat tərzinin, iqtisadi-sosial həyatının inkişafı ilə paralel olaraq bu dildə yaranan yeni sözlərin bir qrupu ilkin olaraq obrazlı ifadələr kimi işlənmiş, emosional çalarlıq daşımış, bir sözlə, slenq çalarlığına malik olmuş, lakin sonradan ədəbi dilə daxil olaraq, dilin lüğət tərkibində qeyri-obrazlı xarakter əldə etmişdir. Məsələn, *to freeze* (“dondurmaq”, “soyutmaq”) sözü əsasında *freezer* – soyuducu sözü yaranmışdır. Amerika ingiliscəsində bu söz çox obrazlı ifadə şəklində işlənmiş, hazırda isə xüsusi texnologiya ilə soyudulan və Amerikadan eksporta gedən heyvanları bildirir.

Amerikanın koloniyalaşmasının başlanğıcında gəlmə əhalinin ilk nəslini, yəni burada anadan olanları və sürgün olunan cinayətkarları xalq arasında *currency* adlandırmışlar. Buna uyğun olaraq “*currency lad*” – “gənc oğlan”, *currency lass* – “qız” mənasında işlədilmişdir. Hal-hazırda Amerika ingiliscəsinin danışıq dilində başqa ikiləşmiş leksemlər işlədilir: ölkənin yerli əhalisini bildirən *old chums* və yeni gəlmiş mühacirləri bildirən *new chums* sözləri meydana çıxmışdır. Bu sözlər savadlı avstraliyalıların dilində az işlədilir və *Old chum* Böyük Britaniyadan gələn mühacir, öz işinin ustası, ekspert mənasında işlədilir.

Amerikalılar öz nitqlərini daha canlı və emosional etmək məqsədilə obrazlı ifadələrdən, xüsusilə də slenqlərdən istifadə edirlər. Belə sözlərin çoxu ifadəliliyi və bədiliyi ilə seçilir. Misal üçün, «darıxdırıcı», «cansıxıcı» məfhumunu təsirli ifadə etmək üçün *sleepproducer* («yuxu doğrucu») slenqi işlədilir. Amerikalıların dilində tələbələrə, hərbcilərə, musiqiçilərə, siyasətçilərə və digər sosial qruplara məxsus slenqlərdən istifadə olunur.

Emosional təsir doğurmaq məqsədilə «to kill» («öldürmək») hər hansı verilişin və yaxud proqramın bir hissəsini ixtisara salmaq mənasında işlədilir. Və yaxud «sürəti artırmaq» məfhumunu emosional şəkildə ifadə etmək məqsədilə «to step on the gas» («qaza basmaq»), «səs-küylü reklam»ı bildirmək məqsədilə «ballihoo» slenqini, «əla», «çox gözəl», «cazibədar» məfhumlarını təsirli ifadə etmək üçün *hot* («qaynar») slenqini işlədirlər. Gülüş doğurmaq üçün «kəndli oğlan» mənasında *nick* şəxs adının ümumiləşmiş şəkli işlədilir.

Şənlənmə, zarafat etmə, əyləndirmə məqsədilə işlədilən slenqlərin sayı yüzlərcədir və onlar Amerika ingiliscəsinin üslubi imkanlarını xeyli dərəcədə artırmağa, eləcə də dildə sinonimliyinin genişlənməsinə səbəb olur.

Slang obrazlı ifadələrdən biri olsa da, onunla idiomlar arasında fərq vardır. İdiomun mənası onun ibarət olduğu sözlərin leksik mənasından tamamilə fərqlənir, yəni metaforik səciyyə daşıyır. Misal üçün, ingilis dilindəki *my heart sank* idiomunun tərkib hissəsi olan *sank* («batdı») özünün gerçək lüğəti mənasında deyil, məcazi mənada: *my heart sank* – hərfən, «ürəyim batdı». Lakin «my heart sank» idiom

kimi Azərbaycan dilindəki «ürəyim yerindən oynadı», yəni «böyük təlaş keçirdim» anlamına gəlir və hamı tərəfindən anlaşılır.

Lakin idiomdan fərqli olaraq slenq məhdud insan qrupları tərəfindən başa düşülür, sosial səciyyə daşıyır. Yəni slenqi yalnız konkret bir qrupun üzvləri anlaya bilirlər. Misal üçün, *your cup of tea* (hər fən, «sənin çay fincanın») bir slenq kimi «sənin bacardığın» və yaxud «sənin xoşladığın» anlamlarını ifadə edir, lakin məhdud sayda olan bir qrup tərəfindən başa düşülür.

Geniş bir qrup slenq mənşəli sözlər idman terminologiyası əsasında yaranmışdır. Bu sahədə də başqa sahələrdəki kimi, analogi vəziyyət müşahidə olunur:

Birincisi, slenqlər arasında yeni leksik vahidlər – neologimzlər deyil, ümumینگilis leksik vahidlərinin leksik-semantik variantları və onların məcazi mənada işlədilməsi üstünlük təşkil edir.

İkincisi, göstərilən sahəyə uyğunlaşdırılmış məişət texnikasının işlədilməsi. Məsələn, *pig* – futbolda forvard; *honeypot* – qrup şəklində tramplindən suya tullanmaq; *crocodile* – batan adama kömək etmək.

Üçüncüsü, bu sahədə işlədilən amerikanizmlərin əksər hissəsi ədəbi dilin lüğət tərkibindən kənardadır, sadə danışiq dilinə aiddir. Müxtəlif sosial faktorlardan asılı olaraq, onların dildə işlədilməsi də müxtəlifdir (yəni, yaş, cins, bilik səviyyəsi və s. faktorlardan asılıdır):

To kiss the cross – nokaut almaq (və ya nokauta düşmək) (boksçularda); *belly* – *buster*, *felly* – *flopper* – uğursuz suya tullanma bu kimi sözlərdəndir.

İngilis dilindəki obrazlı ifadələrin şərhı Azərbaycan dilinin frazeoloji sistemi haqda geniş məlumat tələb edir və bu həm ingilis dilindən milli çalarlıqlı leksikanın tərcüməsi və eləcə də normal ünsiyyət üçün çox aktualdır.

Obrazlı ifadələrinin bir qolunu təşkil edən slenqlər Amerika ingiliscəsinin metaforik leksikasında əhəmiyyətli yer tutur. Məhdud saylı ictimai qruplar tərəfindən istifadə olunan, əsasən eyni maraq dairələrinə, çox yaxın iş əlaqələrinə malik şəxslər arasında işlənən slenqlərin (20, s.IV) ingilis dilindən Azərbaycan dilinə tərcüməsi məsələsi olduqca aktualdır. Bu onunla əlaqədardır ki, ingilis dilində və onun

variantlarında metoforik funksiya daşıyan ifadələrin böyük bir qrupunu slenqlər təşkil edir.

Fəsil 2. Slenqlərin semantik-struktur xüsusiyyətləri

2.1. Slenqlərin semantik xüsusiyyətləri

Slenq əhalinin ayrı-ayrı qrupları tərəfindən işlədilən söz və ifadələr olub, ədəbi dil üçün səciyyəvi deyildir. Çünki slenqlər bir qayda olaraq vulqar nəzakətdən kənar ifadə vasitələri olub, müxtəlif qrupların gündəlik söhbətlərindən qaynaqlanır və çox zaman gülüş doğurmaq məqsədi ilə işlədilir.

Misal üçün, Amerika ingiliscəsində *get real* ifadəsi «faktlarla üz-üzə olmaq (face facts), *no way* «qətiyyən yox» (absolutely not), Avstraliya ingiliscəsində *rack off* («çıxıb getmək», «sürüşüb getmək»), Yamayka ingiliscəsində *big up* «qeyd etmək», «bayram etmək» (celebrate, show respect), *dawta* («gənc qadın» (a young woman), cənubi Afrikada *jol* «məclis», «əyləncəli vaxt keçirmə» (party, a good time) mənalarında işlənir (7, p. 52-53).

İngilis dilində leksik üslubi ifadə vasitələri arasında slenqlər xüsusi yer tutur. Danışığ dilinə məxsus olan və əhalinin müxtəlif qrupları tərəfindən müxtəlif məqsədlərlə istifadə edilən slenqlər konkret bir məfhumun vulqar şəkildə ifadəsinə xidmət edir. Yazıçılar öz əsərlərində slenqləri öz bədii surətlərinin xarakterini açmaq məqsədi ilə istifadə edirlər.

Slenq ayrı-ayrı qruplar tərəfindən işlədilən söz və ifadələr olduğundan, ədəbi dil üçün səciyyəvi deyildir. Onlar bir qayda olaraq vulqar, nəzakətdən kənar ifadə vasitələridir, gündəlik söhbətlərdən qaynaqlanır və çox zaman gülüş doğurmaq məqsədi ilə işlədilir.

Slenqlərin bir çoxu uzun zaman dildə işlədilir və müəyyən bir qrupun nitqi hüdudunu aşaraq, ümumi slengə çevrilir. Misal üçün, XX əsrdə *wimp* «zəif insan» mənasında Amerika ingiliscəsində geniş yayılmışdı. Başqa slenqlər isə əzaman-zaman öz mənalarını dəyişmişdir. Misal üçün, *previous* əvvəllər Amerika ingiliscəsində «daha əvvəllər köçüb gələn immiqrant» mənasında, sonralar «dar» mənasında işlənmiş, hazırda isə «bir qədər kobud» mənasındadır (7, s. 54).

«Slenq» termini altında, bir qayda olaraq müxtəlif məfhumlar qəbul olunur ki, onların da əsas əlamətləri» aşağıdakı kimi müəyyən olunur:

1. Slenq leksik bir hadisədir;
2. Slenq qeyri-ədəbi dilə aiddir;
3. Slenq şifahi nitqə aid olan leksik vahidlərdir;
4. Slenq emosional çalarlıqlı leksik vahidlərdir;
5. Slenq adətən zarafatla, kinayə ilə deyilən sözləri əhatə edir;
6. Slenqlər şərti olaraq ümumxalq istifadəsinə aid olan və yaxud məhdud şəkildə ayrı-ayrı qrupların istifadə etdikləri iki əsas növə bölünə bilər;
7. Slenq məhdud şəkildə anlaşılır (38, s.126-127).

Slenq ilə ayrı-ayrı səciyyəli sözlər arasında kollokializmlər, yəni danışığ dilinə aid sözlər orta bir yer tutur: *to hit the high spots* «əsas məsələlərin üzərində dayanmaq» (məlumat verərkən), *to kick him out* «onu qovub çıxarmaq», *rough neck* «xuliqan» və b. kollokializmlərə aid edilir. Slenqi kollokializmlərdən fərqləndirən aşağıdakı cəhətlər vardır. Bu fərq ilk öncə slenqlərin məhdud işlənmə dairəsidir. Kollokializmlər isə daha geniş dairədə istifadə olunur. İkinci fərq isə slenqlərin nisbətən az anlaşılıqlı olmalıdır (38, p.129). Slenq öz növbəsində daha artıq emosional çalara malikdir.

Slenqlərin bir qrupu nəticə etibarilə dilin lüğət tərkibinə daxil olaraq, slenqə məxsus emosional xarakterini itirir. Məsələn üçün, *bonus* («bonus», «mükafat») sözü əvvəllər məhdud sayda birja dəllələrinin işlətdikləri emosional mənada bir söz olmuşdur. İngilis dilində, xüsusilə də, ingilis dilinin Amerika variantında, emosional funksiya daşıyan çox sayda slenqlər vardır:

- *back talk* «kobud söhbət», «kobud cavab»;
- *get on the ball* «hər hansı gözlənilməz hadisəyə hazır olmaq»;
- *ballon room* «nəşə çəkilən otaq»;
- *ball the jack* «risk etməyi bacarmaq»;
- *barbecue* «seksual baxımdan cəzbedici qız».

Slenq ingilis dilində geniş yayılan leksik üslubi vasitə olduğundan tərcüməçinin bu sahədə dolğun məlumata malik olması zəruri sayılır. Lakin slenqlərin tərcüməsi doğma dildə də analogi ifadə vasitələri haqda məlumata malik olmağı və slenqin doğma dildəki adekvat üslubi vasitələrlə tərcüməsinə nail olmağı tələb edir. Əks

halda orijinalın üslubi-emosional funksiyası itə bilər. Slenq hər hansı məfhumun emosional ifadə vasitəsi olduğundan tərcüməçi bu emosionallığı qoruyub saxlamalı və bunun üçün bir neçə vasitədən istifadə etməlidir. Yalnız doğma dildə slenqə adekvat ifadə vasitəsi olmadığı halda, o təsviri yolla tərcümə edilir.

İstər ingilis dilindən tərcümədə, istərsə də bu dildə ünsiyyət zamanı ortaya çıxan çətinliklərin bir qismi məhz slenqlər ilə bağlıdır. Slenqlər qeyri-ədəbi dilə, xüsusilə də danışıq dilinə xas olsa da, üslubi məqsədlə ədəbi və bədii mətnlərdə də geniş istifadə olunan, emosional çalarlıqlı dil vahidləridir. Mətnə onların mənasını dərhal anlamaq heç də asanlıqla mümkün olmur. Bu, tərcüməçinin slenqlər haqqında dərin məlumatla malik olmasından xeyli dərəcədə asılıdır. Məsələn üçün, *bad talk* Amerika ingiliscəsində “pessimistik şərh” anlamına gəlir və onun “pis söhbət” kimi tərcüməsi qətiyyətlə olmaz. Eləcə də Amerika ingiliscəsində *balloon room* “marixuana çəkilən otaq” mənasındadır.

Çağdaş kosmonavtika elminin geniş inkişafı nəticəsində əlaqədar ifadələr yaranmışdır. Başqa sözlə desək, sosial dialekt və obrazlı ifadələr kosmonavtika sahəsinə də daxil olmuşdur. Buna bir çox slenqləri misal kimi göstərmək olar:

glitch – hər hansı bir texniki nasazlıq, qəza

go – uçuşa hazırlıq

Qeyd etmək lazımdır ki, arqo və slenq arasında yaxınlıq vardır. Başqa sözlə desək, öz funksiyasına və strukturuna görə arqo özgə yolla, yabancı yolla əmələ gəlmir. Əksinə arqo slenqin üzvü ünürü kimi çıxış edir.

Onu da qeyd etmək gərəkdir ki, jarqonizmlərin və arqonizmlərin istifadəsi, onların dilin lüğət tərkibində qalması bəzən fərqlənir. Onlardan bir qrupu jarqon və arqo leksikasının arxaikləşmə prosesi ilə bağlı olaraq dildən çıxır, dilin lüğət tərkibində qalmır. Başqaları isə ümumi slenqdə fəaliyyətini davam etdirir.

Ümumi slenqdən xüsusi slenqə keçmə prosesi heç bir semantik dəyişiklik yaratmır. Məsələn, gənclərin istifadə etdikləri slenqdən ümumi slenqə «groupie» (rok-n-roll ulduzunun pərəstişkarı) slenqi daxil olmuşdur. Buna misal olaraq aşağıdakı dəyişmə yolunu qeyd edə bilərik:

Bəzi hallarda jarqonda məna dəyişikliyi ola bilər, mənanın ümumiləşdirilməsi

baş verir. Məsələn, groupie slenqi ümumi slenqdə nəinki əvvəlki mənasını saxlayır, hətta yeni məna qəbul edir. «Groupie» sözünün yeni əldə etdiyi mənası artıq «azarkeş» sözüdür. Aşağıdakı misalda «groupie» sözünün «azarkeş» mənasında işlənməsi daha şəffaf şəkildə diqqəti cəlb edir:

Flocks of pretty chess groupies gathered for a glimpse of him outside the President Hotel, but Fisher never breaks training (12, s.686).

«Guardhouse lawyer» (gözetçi məntəqəsi, hərbi dustaqlar üçün həbsxanada hüquqşünas) hərbi slenqi ümumi slenqə ümumiləşdirilmiş mənada keçmişdir. Məsələn, məna belə açıqlanır – «səlahiyyətində olmayan məsləhətləri həvəslə deyən adam» (12, s.689).

Digər hallarda metonimik inkişaf özünü göstərir. Məsələn, hərbi slenq «gold brick» (əl topu) ümumi slenqdə «xarici görkəminə fikir verməyən qız» mənasında işlənir.

Deyilənlər onu göstərir ki, slenqlərin əksər hissəsi lap əvvəldən ümumi slenqin vahidi kimi mövcud olmuşdur, ümumi slenqin tərkib hissəsi kimi fəaliyyət göstərmişdir. Buna nümunə kimi aşağıdakıları göstərə bilərik:

sind-up – parodiya

for the birds – mənim üçün deyil, bu mənim işim deyil

shyster – hüquqşünas

that's the way the cookie crumbles – belə işlər, belə-belə işlər

nitty-gritty – işin praktik tərəfi

All right then, now that we have agreed on the broad outlines of the deal, let's get down to the nitty-gritty (3, s.243). «Oldu, bir halda ki, biz məsələ üzrə xeyli məsələdə razılıq əldə etmişik, onda gəlin işin praktik tərəfinə keçək».

head shrinker – psixiatr

Forrester is falling apart; his family physician sent him to a head shrinker (5, s.166) «Forrester çox pis vəziyyətdədir; ailə həkimi onu psixiatra göndərib».

yakky – boşboğaz, çərənçi

Bəzi müəlliflər slenqi ümumi bir kateqoriyaya birləşdirir və onun ədəbi dilə qarşı qoyurlar. Lakin qeyd etməliyik ki, elmi ədəbiyyatda bu fikri qəbul etmirlər.

Qeyd olunan misallar onu göstərir ki, ümumi slenq ədəbi dilə aid olmayan ümumxalq sadə dilə aiddir. Məsələ bundadır ki, ümumi slenqin bir hissəsi ədəbi dilin danışıq leksikasına daxil olur. Məsələn, ədəbi danışıq dilinin leksikasına bu tipli sözlər daxil olmuşdur:

O.K – all right – yaxşı

A – bomb – atom bombası

hawk – militarist, hərbiçi

dove – nasifist (yatıran, susduran, sakitləşdirən (üsyani))

disc jockey – radio stansiyasında veriləcək verilişlərin qeydini aparan işçi.

Jack is working as a disk jockey at the local FM station (5, s.91) «Cek yerli FM stansiyasında veriliş aparıcısı işləyir».

Qeyd olunmalıdır ki, ədəbi danışıq dili ümumi slenqdən çox ciddi şəkildə fərqlənir. Məsələn, «Whispering campaign» - «yalan şayələrin yayılması» ifadəsi «Amerika slenq lüğətində» slenqizm kimi izah edilir, lakin «Random House» lüğətində ədəbi dilin vahidi kimi verilir. Lakin bundan belə nəticə çıxarmaq lazımdır ki, ədəbi leksika və slenq arasında bir aralıq yol mövcuddur. Digər tərəfdən ümumi slenqin ədəbi dilə daxil edilməsi faktiki olaraq slenqlə ədəbi danışıq leksikasını arasında qarşıdurmanı aradan götürür. Demək olar ki, slenqlə ədəbi danışıq dilinin leksikasını arasında fərq yoxa çıxır.

Sosial-lingvistik baxımından onu demək olar ki, xüsusi və ümumi slenq arasında azca fərq vardır. Lakin bu fərq ciddi qarşıdurma yaratmır. Başqa sözlə bu fərq ədəbi dilin ümumxalq dili ilə qarşıdurmasına aid deyil. Xüsusi slenqin vahidi cəmiyyətin sosial təbəqələşməsi (layı) ilə əlaqədardır.

Həm də qeyd edilməlidir ki, ümumi və xüsusi slenqə bəzi ümumi cəhətlər xasdır. Məsələn, həm ümumi, həm də xüsusi slenqin əmələ gəlməsində metforik köçürmə böyük rol oynayır.

coffin nail – siqaret:

«I stopped smoking», Algernon said. «In fact, I haven't had a coffin nail in well over a year» (5, s.68) «Mən siqaret çəkməyi dayandırdım», — dedi Algornun «Əslində mənim il ərzində əməlli — başlı siqaretim olmayıb».

ball-and-chain – arvad

scalper – teatr bileti satan alverçi

tank – sərxoş

wiq – səfeh

snow – kokain

loaf – qız

nut – dəli:

Slenqlə bağlı bir sıra lüğətlər nəşr edilmişdir. Bu lüğətlər içərisində Ventvor və Flexner tərəfindən tərtib edilmiş «Amerika slenq lüğəti» daha əhəmiyyətli görünür. Həmin lüğətin ən müsbət cəhətlərindən biri onunla bağlıdır ki, ona xeyli miqdarda sözlər əlavə edilmişdir.

Belə bir cəhət diqqəti cəlb edir ki, hərbi slenqlər də bəzi müəlliflərin yazmış olduqları kitablarda yer tutur. Bu slenqlər emosional xarakterli hərbi terminləri, parodiya məzmunlu terminləri, gülməli terminləri əhatə edir. Bunu aşağıdakı misallardan görmək olur:

first sergeant – старшина = (orduda kiçik komandan heyətinin
dördüncü rütbəsi)

buck general və brigadier general – briqada generalı

battlewagon və battleship – linor

foot stamping və marching drill – sıra təlimi

high-ball və solute – salamlama

bunk flying – uçuşlar haqqında hekayələr

chow line – yemək vaxtı mətbəxdə növbə

eicht ball – hərbi xidmətdən boyun qaçıran

to pull rank – rütbəcə kiçik olanlara yuxarıdan baxmaq

Son vaxtlar gəncələr tərəfindən xeyli miqdarda slenqlər yaradılmışdır. Məsələn, «hot» sözü hazırda slenq mənasında da işlənir. Caz musiqisində «hot» sözü «əla», «diqqətəlayiq» mənasında səslənir.

«Groovy» slenqi caz musiqisində «əla» mənasını əldə etmişdir. Beləliklə, caz musiqisi ilə əlaqədar «əla», yaxşı mənasında belə şəkildə işlənir: «hot jazz», «cool jazz», «far out».

Narkotiklərin işlənməsi ilə əlaqədar da slenqlər yaranmışdır:

grass – marixuana

speed – amfetamin dozası

high – narkotikin təsiri

Daha bir neçə söz cinayət dünyasında işlənən sosial dialekt haqqında danışmaq lazım gəlir. Bu növ sözlər də dilin leksikasına yol açmışdır. Lakin burada onu qeyd etməliyik ki, sosial dialektlərin başqa növünə nisbətən cinayət dünyasında işlənən sözlər çox azlıq təşkil edir və bu sahədə inkişaf son dərəcə azdır: Bəzi misalları göstərərək:

hit man – killer

squeal – polisə məlumat vermək

songbird – xəbərçi

pineapple – bomba

blot out – öldürmək

Bəzi müəlliflər slenqi ümumi bir kateqoriyaya birləşdirirlər və bunu ədəbi dilə qarşı qoyurlar (9, 11). Lakin qeyd etməliyik ki, elmi ədəbiyyatda bu fikri qəbul etmirlər.

Bütün bunlar onu göstərir ki, ümumi slenq ümumxalq sadə dildir (şifəsidir) və ədəbi dildən kənarında olur. Məsələ bundadır ki, ümumi slenqin hissəsi ədəbi dilin danışıq leksikasına keçir. Məsələn, ədəbi danışıq leksikasına aşağıdakı kimi sözlər keçmişdir:

O.K – all right – yaxşı

A – bomb – atom bombası

jazz – caz

hawk – militarist, hərbiçi

arm and leg – böyük məbləğdə pul (33, s.10)

disc jockey – radio stansiyasında veriləcək verilişlərin qeydini aparan işçi.

Qeyd etmək lazımdır ki, ədəbi danışiq dili ümumi slenqdən çox ciddi şəkildə ayrılır. Məsələn, «Whispering campaign» - «yalan şayələrin yayılması» ifadəsi «Amerika slenq lüğətində» slenqizm kimi izah edilir, lakin «Random House» lüğətində ədəbi dilin vahidi kimi verilir. Lakin bundan belə nəticə çıxarmaq lazımdır ki, ədəbi leksika və slenq arasında bir aralıq yol vardır. Digər tərəfdən ümumi slenqin ədəbi dilə daxil edilməsi faktiki olaraq slenqlə ədəbi danışiq leksikası arasında qarşıdurmanı aradan götürür. Başqa sözlə slenqlə ədəbi danışiq leksikası arasında fərq itir.

Sosial-lingvistika baxımından onu demək olar ki, xüsusi və ümumi slenq arasında azca fərq vardır. Lakin bu fərq qarşıdurmaya aid deyil. Başqa sözlə bu fərq ədəbi dilin ümumxalq dili ilə qarşıdurmasına aid deyil. Xüsusi slenqin vahidi cəmiyyətin sosial stratifikasiyası (layı) ilə əlaqədardır.

Onu da göstərmək lazımdır ki, ümumi və xüsusi slenqə bir sıra ümumi cəhətlər xasdır. Məsələn, istər ümumi və istərsə də xüsusi slenq vahidinin əmələ gəlməsində metoforik köçürmə böyük rola malik olur.

coffin nail – siqaret:

to crack – problemi həll etmək; sirri tapmaq:

cabbage-head – baş

to milk – hiyləgər üsulla bir kəsdən pul qoparmaq və yaxud söz qoparmaq: He milked his rich aunt until she hadn't a penny left (21, p.910).

2.2. Slenqlərin struktur tipləri

Amerika slenqində söz yaradıcılığı öz tiplərinə görə rəngarəngdir. Onlar arasında sadə, düzəltmə, mürəkkəb, tərkibli və digər struktur tipləri müşahidə olunur.

— sadə slenqlərin sayı olduqca azdır: *filch* «oğurlamaq», «çalmaq», *flog* «satmaq», *fluke* «önəmli, sürpriz bir hadisə», *cram* «imtahan və digər həyəcanlandırıcı hadisədən əvvəl gərginlik keçirmək», *duff* «lazımsız bir şey».

Slenqlərin ən çox müşahidə edilən tipləri şəkildə, mürəkkəbləşmə, sonuncuların hər ikisini birləşdirən slenq tipi və nəhayət feli söz birləşməsi şəklində

işlənən tiplərdir.

— Düzəltmə slenqlər arasında sayca ən geniş yeri *-er* şəkilçisi ilə düzələn slenqlər tutur:

pusher — narkotik ilə məşğul olan adam.

scalper — teatr bileti satan alverçi

shyster — hüquqşünas

— Qeyd olunan şəkilçi əksər hallarda mürəkkəb slenqlərin ikinci komponentinə və yaxud hər iki komponentə əlavə olunmaqla quruluşca qovuşuq slenq forması, yəni mürəkkəb — düzəltmə slenq əmələ gətirir:

four pointer – yüksək bal, zaçot sistemi ilə verilən dörd xal

head-shrinker – psixiatr

penny – pincher – xəsis adam

winder-upper – radio verilişinin musiqi sonluğu

picker-upper – gücləndirən, qızışdıran vasitə

opener-upper programın birinci nömrəsi

Forrester is falling apart; his family physician sent him to a head shrinker (5, s.166); *He spent so little money that he began to get the name of a penny-pincher* (5, s.276).

— Düzəltmə slenqlərin yaranmasında *-y* şəkilçisinin də məhsuldar işləndiyi müşahidə olunur:

dishy — olduqca cazibədar və yaraşığı

doggy — etibarsız adam, bel bağlamaq mümkün olmayan bir şəxs

cheesy — səfeh

Have you met her dishy husband (17, s. 274) «Sən onun cazibədar ərini görmüsən?; *I love reading cheesy romance novels, because I don't have to think* (17; s. 211) «Mən səfeh romanları oxumağı sevirəm, çünki düşünməklə aram yoxdur».

— Düzəltmə slenqlərin digər tiplərini feli sifət (*-ling*, *-ed*) şəkilçiləri ilə düzələn slenqlər təşkil edir:

racking — ən yaxşı

fagging — valideynsiz uşaqların məskunlaşdığı evlərdə orada çoxdan yaşayan oğlanlar üçün yeni gələnləri xidmətçiyə çevirmək

fagged — çox yorğun və yaxud tənbel olduğundan heç bir iş görə bilməyən şəxs.

Amerika slenqlərinin böyük əksəriyyətini mürəkkəb slenqlər təşkil edir. Onların da öz növbəsində tərkiblərindəki nitq hissələrinin növlərinə görə fərqli tipləri vardır. Onların komponentləri isimlərdən, sifət və isimdən, fel və isimdən, fel və digər nitq hissələrindən ibarət olur.

— İsim tərkibli slenqlərin bir qrupunun birinci komponenti ziyəlik halda olan, ikinci komponenti isə adlıq halda olan isimdən ibarətdir:

dog's dinner — hərfən «it yeməyi» mənasında olan bu slenq keyfiyyətsiz, xoşagəlməz şəkildə hazırlanmış bir yeməyi bildirir: I don't know who designed this course, but it's a real dog's dinner (17, p. 385) «Mən bu yeməyi kimin hazırladığımı bilmirəm, lakin bildiyim qədər onu heç it də yeməz».

Donkey's years — hərfən «eşşək illəri» mənasında olan bu slenq uzun zaman kimlənsə görüşmədiyi müddəti» bildirir:

That was donkey's years ago. I haven't seen him for donkey's years (17, s. 388) «Bu çoxdan baş verib», «Mən onu uzun zamandır görməmişəm»

— Mürəkkəb slenqlərin bir qrupu sifət və onun təyin etdiyi isimdən ibarətdir:

good egg «dostcasına», «yüksək əhval-ruhiyyəli adam»:

Tommy is such a good egg that everybody wants to be his friend (5, s.147) «Tommy elə mehriban oğlandır ki, hamı onunla dostluq etmək istəyir».

duck soup — hərfən «ördək şorbası» mənasında olan bu slenq asan icra olunan və yaxud həll olunması böyük cəhd tələb etməyən bir işi bildirir:

That history test was a duck soup (5, s.100) «Bu tarix testini etmək bir içimlik su idi» (yəni olduqca asan idi).

main squeeze — hər hansı təşkilatda və yaxud qonşuluqda önəmli şəxs, bos, şef:

Mr.Bronchard is the main squeeze in this office (5, p. 227) «Cənab Bronçard bu ofisin əsas şəxsidir/şefidir».

fat city — bir kəsin var-dövlətinə və tutduğu mövqeyə görə məmnun, özündən razı olması:

...*they have arrived in a Fat City* (5, s.112) «Onlar özlərindən çox razıdırlar».

Bir sıra Amerika slenqlərinin birinci komponenti fel sifətlə, ikinci komponenti isə zərflə ifadə olunur:

flying high — hərfən «yüksəkdən uçan» mənasında olan bu slenq olduqca xoşbəxt, sevinc içində olan şəxsi bildirir:

Jack was flying high after his team won the game (5, s.120) «Komandası oyunu udduqdan sonra Cək sevincdən göylərdə uçurdu/göyün yeddinci qatında idi».

Amerika slenqləri arasında ən geniş yeri tərkibində əsas komponenti feldən, ikinci komponenti isə müxtəlif nitq hissələrindən ibarət olan slenqlər tutur. Fel tərkibli slenqlərin çoxunda ikinci komponent isimdən ibarət olur:

cook one's goose — «bir kəsin ümidini qırmaq», «gələcəyə aid ümidlərini alt-üst etmək»:

The dishonest official knew his goose was cooked when the newspapers printed the story about him (5, s. 75) «Vidansız məmur bildi ki, qəzetlərin onun haqqında yazdıqları hekayət onun ümidlərini alt-üst etmişdir».

beat one's gums «mənasız söhbət etmək», «laqqırtı vurmaq»:

stop beating your gums, Jack... (5, p. 25) «Laqqırtına son qoy, Cək...».

feel a draft — kiminsə bir yerə gəlişinin xoş təsir bağışlamadığını və yaxud soyuq qarşılıdığını hiss etmək:

Let's go, Suzie, I feel a draft (5, s. 112) «Suzi, gəl gedək, hiss edirəm ki, gəlişimiz ürəklərinə deyil».

Bir sıra Amerika slenqlərinin birinci komponenti fel, ikincisi isə sonluqlarından ibarət olur:

Gum up — «xarab etmək», «nəyinsə düzgün işləməməsinə səbəb olmaq»:

Jimmi has gummed up the typewriter (5, s.154) «Cimmi çap maşını korladı».

chill out «dincəlmək», «rahatlanmaq».

After the boisterous party at her girlfriend's house, Kathy was just chilling out at home (5, s. 63) «Rəfiqəsigildəki coşğun məclisdən sonra Kati evdə dincəlirdi».

Amerika slenqlərinin digər bir qrupu isə çoxtərkipli olub, fərqli nitq hissələrindən ibarət olur:

down one's alley və yaxud *up one's alley* «zövqünə və yaxud bacarığına uyğun olan»:

Computers are right down Jim's alley (5, s. 96) «kompüterlər Cimin zövqünə uyğundur».

Gördüyümüz kimi, Amerika slenqləri zəngin emosional, üslubi çalarlıqlara malik olub, leksik üslubi ifadə vasitələri arasında önəmli yer tutur.

İngilis dilində geniş əhatəyə malik olduğundan və ünsiyyətdə geniş rast gəlindiyindən slenqlərin doğma dilə tərcüməsi məsələsi olduqca aktual olub, praktik əhəmiyyət daşıyır.

2.3. Slenqlərin doğma dilə tərcüməsi yolları

Ümumilikdə slenqlərin də aid olduğu bütün obrazlı ifadələrin tərcüməsi öz praktik əhəmiyyətinə görə daim aktual olmuşdur. Bu səbəbdən də ilkin olaraq obrazlı ifadələrin doğma dildə şərhli məsələsinə nəzər salınmasını zəruri hesab edirik.

Müxtəlif sistemli dillərdə obrazlı ifadələrin tərcümə baxımından öyrənilməsi dilçiliyin aktual problemlərindəndir. Belə ki, hər hansı dilçilik məsələsinin bu yöndə araşdırılması zamanı hər bir dilə məxsus olan spesifik dil hadisəsini üzə çıxarmaqla yanaşı, bu dillər arasında ortaq cəhətləri, onların quruluşunda özünü göstərən oxşar və fərqli xüsusiyyətləri də müəyyənləşdirməyə yaxından kömək edir. Bu baxımdan obrazlı ifadələrin bir dildən başqa bir dilə tərcüməsi məsələsi xüsusi önəm daşıyır. Çünki obrazlı ifadələrin tərcüməsi bütövlükdə ingilis mətninin uğurlu tərcüməsi deməkdir. Həm ingilis mətnlərinin tərcüməsi prosesində həm də ingilisdillilərlə ünsiyyət zamanı xeyli sayda obrazlı ifadələrlə üzləşməli oluruq.

Son vaxtlar xüsusilə aktualıq kəsb edən beynəlxalq ünsiyyətin genişlənməsi zəminində dillərin qarşılıqlı əlaqələrinin artması, dünya xalqlarının müxtəlif istiqamətlərdən bir-birinə yaxınlaşması və inteqrasiyası prosesində tərcümə məsələlərinin öyrənilməsi öz aktuallığı ilə seçilir. Məhz ona görə də dilçiliyin nəzəri

əsaslarının inkişafı və sabitləşməsi prosesində tərcümə məsələlərinə tez-tez müraciət olunur, onun bu və ya digər aspekti tədqiqata cəlb edilir. Bu zaman ayrı-ayrı dillərdə özünü göstərən universal dil hadisələri üzə çıxarılır, bu isə müxtəlif dillərdə özünü göstərən oxşar dil hadisələrini müəyyənləşdirməyə kömək edir.

Müxtəlif tipoloji quruluşa malik olan dillər arasında tərcümə məsələlərinin, eləcə də obrazlı ifadələrin qarşılaşdırma yolu ilə öyrənilməsi əcnəbi dillərin milli auditoriyalarda tədris olunması prosesində əvəzsiz rolu ilə diqqəti cəlb edir. Xarici dillərin öyrənilməsinin müasir dövrdə əhəmiyyəti ilə əlaqədar olaraq onu məktəblərimizdə daha müvəffəqiyyətlə tədris etmək məsələsi meydana çıxır. Xarici dillərin uğurlu təlimi bu dillərdən tərcümə məsələlərinin işlənilib hazırlanması ilə sıx surətdə əlaqədardır.

Hazırkı qloballaşma dövründə siyasi, iqtisadi, mədəni və s. sahələrdəki qarşılıqlı əlaqələr dillər arasında da əlaqələrin yaranmasına təsir göstərmiş və qarşılıqlı ünsiyyət formalaşmasına səbəb olmuşdur. Qarşılıqlı ünsiyyət prosesində ən çox işləklik sferası ilə seçilən dil vahidlərindən biri kimi, obrazlı ifadələrin uğurla öyrənilməsi və doğma dilə tərcüməsi bu baxımdan öz əhəmiyyətli mövqeyi ilə seçilir. Doğrudur, dilin frazeoloji səviyyəsi ünsiyyət prosesinin ən fəal qatı olsa da və bu səviyyənin müqayisəli-tipoloji aspektdən araşdırılması nəzəri və praktik baxımdan diqqəti cəlb etsə də, magistr işi səviyyəsində obrazlı ifadələrin iki dil materialları əsasında öyrənilməsi həddən çox geniş bir mövzu olduğundan və bu mövzunun təhlilinin magistr işinə qoyulan tələblərdən kənara çıxdığından, biz obrazlı ifadələrin ancaq bir qrupunu — ingilis slenqlərini semantik baxımdan təhlil etməyi və onların doğma dilin üslubi imkanları sayəsində tərcüməsini əhatə etməyi qarşıya məqsəd qoyuruq.

Müxtəlif sistemli dillər olan ingilis və Azərbaycan dillərində obrazlı ifadələrin tərcümə prosesində tutuşdurulması öz praktik əhəmiyyəti ilə diqqəti cəlb edən aktual dilçilik məsələsidir.

Mədəniyyətlərarası kommunikasiya sahəsində çox mühüm vasitə rolunu oynayan tərcümənin bir linqvistik problem kimi tədqiqində dilçilər müəyyən uğurlar qazanmışlar. Tərcümə nəzəriyyəsinin əsası qoyulmuş, tərcümə metodları hazırlanmış,

tərcümənin linqvistik və ekstralingvistik aspektləri arasında sərhəd müəyyən olunmuş və nəhayət, müxtəlif məfhumları bildirən dəqiq terminlər sistemi yaradılmışdır.

R.Yakobsonun yazdığına görə, biz orijinala o zaman bədii şəkildə yaxın oluruq ki, zahirən uyğun gələn formanı deyil, orijinala funksional baxımdan uyğun gələn formanı seçirik (43, s. 415-416).

Z.Klemenseviçin qeyd etdiyinə görə, orijinal elementlərin mexaniki toplusu olmayıb, bir sistem kimi, üzvi cəhətdən tam kimi qəbul edilməlidir. Tərcümənin vəzifəsi orijinalın element və strukturunu yaratmaq deyil, onun funksiyasını başa düşərək digər dilin element və strukturlarına tətbiq etməkdir ki, imkan daxilində tərcümə olunan dilin materialının funksional əvəzləyicisi olsun (43, s. 416).

Milli koloritli obrazlı ifadələrin tərcüməsi praktik baxımdan aktualıq təşkil edir. Obrazlı ifadələrin tərcüməsində əsas çətinliklər aşağıdakılardır: 1) dil daşıyıcılarında həmin obrazlı ifadənin digər xalqların dilində olmaması; 2) eyni metaforik ifadənin doğma dildə semantik-üslubi ekvivalentinin tapılmasının doğma dilin frazeologiyası üzrə dərin məlumat tələb etməsi.

Obrazlı ifadələrin şərh prosesinde bir çox amillər toplusuna əsaslanmaq lazım gəlir. Belə ki, tərcüməçi tərcüməyə dair ümumi nəzəri müddəalara əsaslanmaqla bərabər, həm də özünəməxsus duyma qabiliyyətinə, hər şeydən əvvəl, «kontekstual şəraiti» qiymətləndirmə qabiliyyətinə və hər bir ayrıca halda daha uyğun şərh etmə məqamını seçmə bacarığına malik olmalıdır (34, s. 88).

Milli-mədəni konnotasiyaya malik leksik təbəqənin seçilməsi və onun şərh məsələsi müqayisəli linqvoölkəşünaslığın mürəkkəb məsələlərindəndir. Bu və ya digər dildə ən adi söz belə özünün əşya bildirən mənasından əlavə, milli-mədəni amillərlə bağlı spesifik mənə çalarlıqları əldə edə bilər. Bu mənə çalarlıqları adət-ənənələrlə, folklorla və xalqın başqa ənənələri ilə bağlı olur. Dil daşıyıcılarının dünya görüşü və yaxud mədəni-tarixi inkişafının nəticəsi kimi meydana çıxan məhz bu mənə çalarlıqları linqvoölkəşünaslığın obyektini təşkil edir.

Bir kommunikasiya vasitəsi kimi tərcümənin özünün daxili qanunauyğunluqları vardır. Müxtəlif mədəniyyətləri təmsil edən xalqların dillərinə sosioloji, psixoloji və digər amillərin təsiri nəticəsində onların leksikonunda eyni mahfumu

bildirən tam leksik ekvivalentlərin aşkarlanması heç də həmişə mümkün deyildir. Bu səbəbdən də dilçilər leksik ekvivalentin olmadığı məqamlarda fikrin düzgün çatdırılmasına imkan verən funksional uyğunluq konsepsiyasına əsaslanmağa başlamışlar. Funksional uyğunluğu təmin edən ifadə vasitələrinin bir dildən başqa bir dilə hərfi tərcüməsinin yaratdığı anlaşılmaqlığın qarşısını almaq orijinalın gerçək tərcüməsinə imkan verir.

Tərcümə prosesində çətinlik doğuran dil vahidləri söz və sözbirləşmələrinin müxtəlif dərəcələrini əhatə edir. Onlar arasında reklam lozunqlarından evfemizmədək, klişedən slenqədək müxtəlif tipli leksik laylar vardır. Ayrı-ayrı söz və ifadələrin bir dilə çox sayda ekspressivlik dərəcələri olur ki, onların başqa bir dilə tərcüməsi böyük təcrübə tələb edir. Məsələn, ingilis dilində müəyyən bir filmin maraqlı olduğu haqda təsəvvür yaratmaq üçün tamamilə fərqli ekspressivlik dərəcələrinə malik ifadələrə rast gəlirik ki, onların bir çoxunun Azərbaycan dilinə tərcüməsi hərfi tərcümə yolu ilə qətiyyən mümkün deyildir. Əgər *the film is funny, it is laughable, it's comic, it's jolly, it's real fun* kimi ifadələrin tərcüməsi («film gülməlidir», «o komikdir» və s.) çətinlik doğurmursa, eyni məhfumun daha yüksək ekspressivliyinə xidmət edən başqa ifadələrin tərcüməsi bir qədər mürəkkəbdir.

It's a welcome bundle of fun; it is so funny it had me crying with laughter, it is so funny it'll cause your sides to ache və s.

Sonuncu ifadənin hərfi tərcüməsinin düzgün kommunikativ informasiya daşmadığının şahidi oluruq. “O elə gülməlidir ki, sənin böyrəklərinin ağrmasına səbəb olacaq”. Bu halda, yuxarıda qeyd olunduğu kimi, orijinalın formal tərcümə yolunu seçməliyik. O zaman yuxarıdakı cümlənin Azərbaycan dili daşıyıcılarının psixoloji təcrübəsinə əsasən “o elə gülməlidir ki, az qalır ürəyin dayansın” formasında deyilməsi orijinaldakı ekspressivlik dərəcəsinə funksional cəhətdən daha uyğun gəlir və yaxud ingilis dilindəki *murderously funny* ifadəsini «öldürücü şəkildə gülməli» şəkildə deyil, «qəhqəhə doğuran», «qəşş edici» şəkildə tərcüməsi birincinin funksional tərcüməsi kimi daha real görünür.

Vəziyyətin ağırlığını vulqar şəkildə təqdim etməmək məqsədilə iqtisadiyyata aid mətnlərdə *chronic inflation* (xroniki inflyasiya) əvəzinə *gradual increase in*

prices and wages («qiymət və maaşların tədricən artırılması») sinonimik efvemizmi istifadə olunur və yaxud mənənin yumşaq şəkildə ifadəsi məqsədi ilə *the poor* (yoxsullar) ifadəsi əvəzinə *the needy, the ill-provided* («ehtiyacı olan») ifadələri ingilis leksikonuna daxil olmuşdur. Göstərilən üslubi məqsədlə ingilis dilində bir çox sözlər mənəca yumşaq sinonimik cütlərlə əvəzlənməkdədir.

Boarding house-guest house, beauty-shop operator-beautician, dog catcher-animal welfare officer, boycott-cease to purchase və b.

Düzgün tərcüməni şərtləndirən amillərdən biri müasir ingilis dilinin leksikonunda önəmli yer tutan klişələr haqqında tərcüməçinin geniş məlumatı malik olmasıdır. Ümumiyyətlə, dildə klişələrin iki növü vardır: artıq dildə özünün sabit yerini tutmuş klişələr və nisbətən son dövrlərdə dilə daxil olub, tam status qazanmış klişələr. Birinci qrupa aid olanlar dildə yaxşı məlumdur və onları asanlıqla lüğətlərdə tapmaq olur. Yeni klişələrə gəldikdə isə, onların şərh məsələsi tərcüməçidən dərin ustalıq tələb edir. *Armed to the teeth* («dişlərinədək silahlanmış»), *between two fires* («iki od arasında»), *bitter irony* («acı kinayə»), *happy solution* («uğurlu həll») kimi klişələr lüğətlərdə təmsil olunduğundan tərcümə prosesində onların istifadəsi asandır. Lakin *are you uptight, flower children, the militants* kimi yeni klişələr, demək olar ki, oxuculara tanış deyildir. Misal üçün, *are you uptight about the language of the text?* cümləsində *are you uptight* ifadəsinin mənasını dərhal başa düşmək çətinidir. Tərcüməçi bütün konteksti araşdıraraq bu qərara gələ bilər ki, bu fraza «sizi bezdirməyibmi» anlamındadır, çünki *to be uptight-in* lüğəti mənası «bezdirmək», «təngə gətirmək», «özündən çıxarmaq»dır. Lakin frazanın göstərilən mənası aydın və dəqiq olmadığından, tərcüməçi *uptight* sözünün aparıcı mənası («gərgin», «əsəbi») əsasında frazanın düzgün kontekstual mənasını əldə edə və onu bu şəkildə tərcümə edə bilər: «bu mətnin dili sizi narahat edirmi» və yaxud, «bu mətnin dili sizi hövsələdən çıxartdırmı» və yaxud, *militant* sözünün kontekstdən kənarında «döyüşkən», «döyüşkən əhvalruhiyyəli» mənasında olduğuna əsaslanan oxucu onun nəyəsə etiraz əhval-ruhiyyəsində olan şəxsi bildirdiyini göstərir. Lakin oxucudan fərqli olaraq tərcüməçi sözün daha dəqiq tərcüməsini əldə etməyə çalışmalıdır. Həmin kontekstdə *militants* sözünün «nümayişçilər», «gənclərin

protesti», «siyasi fəallar» şəklində tərcüməsi mümkündür. Digər situasiyalarda isə həmin sözün hətta «fəal tədbirlər tərəfdarları», «qəti hərəkət tərəfdarları» və s. şəkildə tərcüməsi də mümkündür.

Lakin obrazlı ifadələrin, xüsusilə də slenqlərin tərcüməsində onların emosional, metaforik çalarlarının doğma dildə əks etdirilməsi vacib şərtidir. Məlum olduğu kimi, obrazlı ifadələr üslubi məqsədlərlə istifadə olunur və bu səbəbdən onların doğma dilə tərcüməsində də həmin üslubi çalarlığı doğma dildə əks etdirəcək obrazlı ifadələrin aşkar olunması zəruriyyəti qarşıya çıxır. Bu zəruriyyət, xüsusilə, ingilis dilində böyük üslubi funksiyaya malik olan slenqlərin tərcüməsi məqamında ortaya çıxır.

Çox az hallarda slenqlərin başqa dillərdə semantik ekvivalentinə rast gəlinir və onlar əsasən təsviri üsulla tərcümə edilə bilər (37, p. 131). Lakin bununla belə ingilis slenqlərinin ifadə etdikləri emosional mənanın doğma dilimizdə başqa leksik vasitələrdə əks olunduğunun şahidi oluruq. Bu nöqteyi nəzərdən ingilis slenqlərinin Azərbaycan dilinə tərcüməsinin iki üsulunu — təsviri yolla və yaxud semantik ekvivalentlər vasitəsi ilə şərh üsullarını ayırmaq mümkün olur.

1. Azərbaycan dilinə yalnız təsviri yolla tərcümə edilə bilən ingilis slenqləri.

Aunt Tom — hərfən «Tom xala» kimi tərcümə edilən bu slenq kişi peşəsini daşıyan və işi uğurla gedən və qadın hüquqları uğrunda mübarizəyə qoşulmayan qadını bildirir:

Hermione is a regular Aunt Tom; she will never vote for the ERA (Equal Rights Amendment to the U.S. Constitution) (5, s.19), bərabər hüquq əlavəsinə səs verən deyil».

Baby kisser. Seçki kompaniyasında iştirak edən və siyasi xal qazanmaq üçün cəmiyyət arasında uşaqları öpən şəxs. Hərfən «uşaq öpən» anlamındadır: *Nixon was a baby kisser when he ran for vice president with Eisenhower* «Nikson Eyzenhaverin vitse prezidenti seçkisində siyasi xal qazanmaq üçün camaat arasında kiçiki uşaqları öpərdi» (5, s. 20).

Beach bunny «Çimərlikdə rast gəlinən cazibədar bədənli qız» mənasında işlənir: *what kind of a girl is Susie? — She's beach bunny: she always comes to the*

Queen's Surf on waikiki but I've never seen her swim (Am.23) «Susie necə qızıdır? — O, daima sahilə durub öz bədənini nümayiş etdirir. O daima Vaykikidə Kvin surfa gəlir, lakin onu bir dəfə də çimən görməzsən».

Bird has flown «dustaq qaçıb gedib»: *when the sheriff returned to the jail, he discovered that the bird had flown* (5, s. 32) «Polis rəisi gələndə dustağın qaçdığını aşkar etdi».

Yalnız təsviri və yaxud izahlı yolla tərcümə oluna bilən slenqlər sırf olaraq ingilis dilli ölkələrin tarixi hadisələri, tarixi şəxsiyyətlər və digər xüsusi məfhumlarla bağlı olur. Lakin slenqlərin bir qrupu ümumi səciyyə daşımaqla ifadə etdikləri obrazlı mənaların digər dillərdə başqa şəkildə konnotativ ekvivalentini aşkar etmək mümkün olur və bu halda orijinal dildəki slenqin başqa bir dildə üslubi emosional qarşılığından tərcümə prosesində istifadə etmək olur.

Alley cat «ayağı sürüşgən qadın»: *You'll have no problem dating her; she's a regular alley cat* (5, s. 6). «Onu yola gətirməyin çətin olmayacaq. O, ayağı sürüşgən biridir».

Ants in one's pants (Nervous overactivity, restlessness), «hədsiz narahatlıq». Hər fən «şalvarına qarışqa doluşmaq» mənasında olan bu slenqin Azərbaycan dilində yaxın leksik-semantik ekvivalenti vardır: *canına qarışqa darışmaq; canına birə darışmaq, tikan üstündə oturmaq*;

You have ants in your pants. Is something wrong? (5, s. 10) «Elə bil tikan üstündə oturmusan. Nəsə olub?» və yaxud: *Elə bil canına birə darışıb nəsə olub?*

Arm and a leg (An exorbitantly high price that must be paid for something that isn't really worth it) «Həddən artıq baha olmaq».

Azərbaycan dilində bu slenqə metforik baxımdan yaxın olan «qiyməti od tutub yanmaq», «od qiymətinə olmaq» ifadəsi işlənir.

It's true that to get a decent apartment these days in New York you have to pay an arm and a leg (5, s. 11) «Doğurdan da Nyu Yorkda hazırda müvafiq bir mənzilin qiyməti od tutub yanır» və yaxud: «Doğurdan da Nyu-Yorkda müvafiq mənzil hazırda od qiymətinədir».

Beat about the bush; beat around the bush «Bir şey əldə etmək üçün çox

möhkəm çalışmaq», «bir şey əldə etməyə can atmaq»: The mayor was beating the bushes for funds to build the playground (5, s. 25) «Mer oyun meydançası salmağı maliyə dəstəyi tapmaq üçün çox çalışırdı».

Gördüyümüz kimi, burada «möhkəm çalışmaq» *beat about the bush* slenqinin təsviri tərcüməsi olub, orijinalın emosional çalarını əks etdirmir. Lakin Azərbaycan dilində eyni mənanı emosional, obrazlı şəkildə əks etdirən bir sıra idiomatik ifadələr vardır: «əlləşmək», «özünü oda vurmaq». Bu halda yuxarıdakı cümləni «mer oyun meydançası salmaq üçün maliyyə dəstəyi tapmaqdan ötrü özünü az qala oda vururdu».

Bundan başqa doğma dilimizdəki «əldən-ayaqdan getmək» ifadəsi də göstərilən məqamda istifadə edilə bilər.

Beat one's gums «dedi-qodu ilə məşğul olmaq», «boşboğazlıq etmək»: *Stop beating your gums, Jack, «Joe cried». «I am falling asleep»* (5, s. 25). «Az boşboğazlıq elə, Cək», Cou çığırdı. «Mən yatıram».

Bu məqamda orijinal ifadənin malik olduğu konnotativ çalarlığı saxlamaq məqsədilə «boşboğazlıq etmək» ilə yanaşı «Dilini qəfəsə qoy», «gül ağzını bağla» kimi danışıq dilinə aid doğma ifadələr də istifadə oluna bilər.

Blow one's mind «Bir şeyi ilk dəfə başa düşürmüş kimi heyretə düşmək»: Read Lyall Watson's book *Supernature*, it will simply blow your mind (5, s. 35) «Lyal Uatsonun «Fəvqəltəbiət» əsərini oxu, o sadəcə səni heyretə salacaq».

Azərbaycan dilinə tərcümədə *blow one's mind* slenqinin «heyretə salmaq» kimi tərcümə orijinalın mənasını açmadığı üçün, doğma dilimizin frazeologiyasına müraciət etmək zəruriyyəti meydana çıxır. Qeyd olunan məqamda «ağlı başından çıxmaq», «ağlı başından çıxarmaq» tipli idiomların işlədilməsi mümkündür. Bu halda yuxarıdakı cümlənin orijinala yaxın olan konnotativ mənasını əldə etmək olur: «Lyal Watsonun «Fəvqəltəbiət» əsərinin oxu, o, ağlı başından çıxaracaq».

Bring home the bacon. «Ailəsini ərzaqla təmin etmək», «ailəsini dolandırmaq» mənasında olan bu slenqin Azərbaycan dilində emosional variantı «çörək» sözü əsasında yaranır: «evə çörək gətirmək»:

He was a steady fellow, *who always brought home the bacon* (5, s. 43) «O əsil

kişi idi və evinə daima çörək gətirirdi».

Eyni konnotativ mənəni daşıyan bu idiomların ingilis dilində *bacon* («qızardılmış donuz əti»), Azərbaycan dilində isə «çörək» sözü əsasında yaranması heç şübhəsiz, bu iki xalqın həyat tərzi ilə bağlı olmuşdur. Tarix boyunca yoxsul Azərbaycan ailəsinin istifadə etdiyi ən önəmli qida kimi çörək bu konnotasiyanı əldə etmişdir. İngilis dilində isə bu konnotasiyanın *bacon* sözü əsasında meydana çıxması bu ərzağın ingilis kulinariyasında tutduğu önəmli yer ilə bağlı olmuşdur.

Bum's rush «bir kəsi arzulanmadığı yerdən uzaqlaşdırmaq» mənasında işlənir və Azərbaycan dilinə oxşar emosional çalarlığa malik «başdan eləmək» ifadəsi vasitəsilə tərcümə edilə bilər: *When John tried to go to the party where he was not invited, Bill and Fred gave him the bum's rush* (5, s. 47) «Con dəvət olunmadığı məclisə getməyə çalışdıqda, bil və Fred onu başdan elədilər».

İngilis dilindən tərcümə edərkən slenqlərin ümumi mənasını lüğətlərdən tapıb təqdim etməklə kifayətlənmək olmaz. Dilimizdə slenqin eyni və yaxud yaxın emosional mənasını əks etdirən ifadə vasitələri aşkarlanmalı və orijinal mətnin üslubi səciyyəsi tərcümədə mümkün qədər qorunub saxlanmalıdır.

Slenqin tərcümə olunduğu dildə onun struktur baxımdan ekvivalentləri olmasa da, analogi üslubi-emosional çalarlığa malik olan ekvivalentini araşdırıb tapmaq əksər hallarda mümkün olur.

Stop your beefing slenqinin “şikayətlənməyə son qoy” şəklində şərhli orijinalın emosional-üslubi semantik yükünün itməsinə səbəb olduğundan, onun Azərbaycan dilində müəyyən qədər emosional yüklü sinonimini tapmaq mümkündür. *Gileylənmək, gileylənib durmaq* xalq dilindən gəlib, müəyyən emosional çalarlığa malikdir. Xüsusilə *gileylənib durmaq* daha uyğun variant sayıla bilər, çünki *to beef* (“şikayətlənmək”) felində hərəkətin davamlılığı xüsusi olaraq ifadə olunur [4, s. 99].

O.Musayev *to beef* felini “inildəmək”, “inləmək”, *stop beefing* idiomunu isə “deyinməyi kəs” şəklində tərcümə etməkdə haqlıdır [4, s. 122].

To bench (to retire, “işdən azad etmək”) slenqinin Azərbaycan dilində adekvat tərcüməsini, yəni analogi ekspressiv variantını tapmaq üçün yenə də canlı xalq dilinə müraciət etmək lazımdır. Məsələ burasındadır ki, *to bench* ingilis dilində sadəcə

ədəbi dilə aid “işdən azad etmək” deyil, bu anlayışın emosional, məhəlli slenq variantıdır. Həmin üslubi məna dilimizdəki “işdən bayıra atmaq”, “çölə atmaq” tipli fellərin ifadə etdiyi mənaya daha yaxındır.

I heard that Bruno fell [37, s. 134] cümləsində *fell* (“düşdü”, to fall “düşmək”) slenq kimi “həbs olunmaq” mənasındadır. Lakin “həbs olunmaq” to *fall* felinin Azərbaycan dilinə təsviri tərcüməsidir. Onun üslubi-emosional leksik ekvivalenti “içəri atmaq”, “içəri salmaq” idiomları ola bilər: “Eşitdiyimə görə Brunonu içəri salıblar”.

Bacon and eggs duzlanmış və hissə verilmiş donuz əti ilə qayğanağı bildirən denotativ reallıqdır:

I am a plain man; rum and bacon and eggs is what I want, and head up there for to watch ships off / “Sadə adamam, rom, donuz əti və qayğanaq, bundan başqa mənə heç nə lazım deyil” [18, p. 6].

Amerikalıların həyat tərzinin formalaşması prosesində onların spesifik, məhz amerikalılara xas olan qida növləri meydana çıxmış və sonralar başqa ingilisdilli ölkələrə də yayılmışdır. Amerikalıların işgüzar həyat tərzinə xas olan *fast food*-un (“cəld ərzaq”) *hamburger*, *cheesburger*, *hot-dog* adlanan bir sıra tipləri vardır.

Hamburger tarixən Şimali Amerika mənşəli olub, ölkənin məskunlaşması dövründə alman immiqrantlarının kulinariya təcrübəsindən qaynaqlanır. Belə ki, bu yemək Almanıyanın Hamburq şəhərindən gələnlərin hazırladıkları ərzaq menyusuna daxil idi. Amerikalılar bu sözü xalq etimologiyasına uyğun olaraq *ham* (“vətçinə”) və süni – *burger* şəkilçisinə ayıraraq, sonuncunun əlavəsi ilə daha bir neçə yemək adı yaratmışlar: *cheesburger* “pendirli hamburger”, *beefburger* “dana ətindən hamburger”.

Realilər dilçilik ədəbiyyatında denotativ və konnotativ olmaqla iki qrupa bölünsə də, denotativ realilərin semantikasına əlavə metaforik mənanın – konnotasiyanın yüklənməsi diqqəti cəlb etməmişdir. Bu linqvistik hadisəni *sandwich*, *hot-dog* və s. kulinariya realilərinin də semantik yükündə müşahidə edirik.

Sandwich arasına yağ və cəm çəkilən və yaxud soyuq ərzaq qoyulan iki çörək dilimindən ibarət məşhur yemək növüdür. Çoxları onu günorta yeyir, onun satışı ilə

məşğul olan xüsusi barlardan əldə edirlər. *Cheese sandwich, jem sandwich* və başqa növləri olan bu qida ingilis və amerikan kulinariyasında xüsusi yer tutur:

Sandwich-in öz fiziki quruluşu – üst-üstə qoyulan iki çörək parçasından ibarət olması dildə “iki obyekt arasında sıxılıb qalmaq” konnotasiyasının meydana çıxmasını şərtləndirmişdir: *to be sandwiched between two trucks* – “iki yük maşınının arasında sıxılıb qalmaq”; *to sandwich job between two persons* – “işini iki şəxs arasında bölüşdürmək” [17, s.1194].

Digər dillərdə leksik ekvivalenti olmayan *hot dog* Amerika mənşəli denotative reali sayılır. Vulkanın içərisinə qaynanmış sosiska qoymaqla hazırlanan bu qəlyanaltının adında onun ifadə etdiyi obyektin fiziki əlaməti ilə assosiasiya nəticəsində konnotativ çalarlıq da meydana çıxmışdır. Amerika ingiliscəsində isimdən fələ konversiya olunan *hot-dog* “nümayişkəranə şəkildə, coşğun halda öz bacarığını göstərmək” konnotasiyasını əldə etmişdir:

Skiers hotdogging down the slopes – “Yamacdan üzəsağı böyük sürətlə enən xizəkçilər” [17, s. 644].

Burada “böyük sürət və qızgın vəziyyətdə xizək sürmək” *hot-dog* sözünün komponentlərinin semantik yükü ilə assosiasiyada meydana çıxır.

Stew ingilis milli kulinariyasına məxsus denotativ reali (“tərəvəzlə birlikdə bişirilən pörtlədilmiş ət”) olub, eyni zamanda özünün bişmə tərzini (pörtlətmə) ilə assosiasiya nəticəsində “həyəcanlandırmaq”, “təşvişə düşmək” konnotasiyaları əldə edir (*get into a stew*): *There is no need to get into a stew everything will be all right* – “Təşvişə düşməyə lüzum yoxdur, hər şey qaydasına düşəcək” [17, s. 1327].

Qida və içki bildirən sözlərin böyük bir qismi qeyri-reali xarakterli olsa da, bu və ya digər faktorlarla assosiasiya nəticəsində onların semantikasına konnotasiyalar əlavə olunur və bu halda onların konnotativ reali olmasından söhbət gedə bilər. Məsəl üçün, adi kulinariya termini olan *lunch* tarixi assosiasiya nəticəsində konnotativ reali kimi çıxış edir: *There is no such thing as a free lunch* – “Əvəzsiz heç kimə heç nə vermirlər”.

Bu frazeologizmin mənşəyi Amerikada nahar yeməyinin (*lunch*) yoxsullara pulsuz verildiyi tarixi dövrdən qaynaqlanır. Ölkədə mövcud olmuş kafelərin bir qrupu

naharı pulsuz verməklə içki içənləri cəlb etmək məqsədi güdmüşdür. İçki satışından əldə olunan gəlirin müqabilində pulsuz verilən nahar üçün sahibkarın çəkdiyi xərc cüzi bir məbləğ təşkil edirdi ki, bunun da nəticəsində *lunch* (“nahar”) sözü “əvəzsiz/boş yerə verilməyən bir şey” konnotasiyasını əldə etmişdir.

In the same boat frazasında isə *boat* (“qayıq”) sözü “vəziyyət”, “situasiya” konnotasiyasına malikdir: “iki və daha artıq şəxsin eyni çətin situasiyada olması”:

If you loose your job I'll lose mine, so we're both in the same boat [17, s. 1192].

“Eyni təhlükə ilə üz-üzə olmaq” frazasından istifadə etməklə *boat* sözünün üslubi mənasının daha dolğun ifadə olunduğu tərcüməni əldə etmək olur: “Əgər sən öz işini itirərsən, mən də özümünkünü itirəcəyəm. Biz eyni təhlükə ilə üz-üzəyik”.

Başqa bir nəqliyyat vasitəsi – mənşə etibarilə etnoqrafik reali olmayan *cart* (“araba”) Britaniyanın tarixi gerçəkliyinə aid bir ənənə ilə assosiasiya nəticəsində emosional konnotasiya əldə etmişdir. Həmin ənənəyə görə, cinayətkarları arabaya mindirərək edam yerinə aparır və yaxud xalq arasında biabır etmək məqsədilə onu şəhər boyunca arabada gəzdirərmişlər. Bunun nəticəsində xalq arasında yaranan *Put somebody in the cart* ifadəsi ingilis dilində “kimi isə çətin vəziyyətdə qoymaq” konnotasiyasına çevrilmişdir [24, s. 27].

Təbii olaraq, *Put somebody in the cart* frazeologizmini doğma dilə hərfi (“kimi isə arabaya qoymaq”) şəkildə tərcümə etmək mümkün deyildir. Onu da təsviri yolla (“kimi isə çətin vəziyyətdə qoymaq”, ya da frazeologizmin üslubi-emosional konnotasiyasını doğma dildə əks etdirən milli frazeoloji reali vasitəsilə tərcümə etmək olur. Azərbaycan dilində bu frazeoloji realinin adekvat frazeoloji ekvivalenti olmadığı halda, onu semantik baxımdan əvəzləyən “el içində rüsvay etmək” ifadəsindən istifadə etmək məqsədəuyğundur.

Ayrı-ayrı tarixizmlər bu və ya digər ingilisdilli ölkənin ictimai-siyasi keçmişinə aid hadisələrlə assosiasiya nəticəsində üslubi-emosional konnotasiyaya malik slenqə çevrilərək tərcümə olunduğu dildə analogi və yaxud yaxın semantikaya malik olan üslubi ekvivalentin aşkarlanmasını zəruri edir. Məsələn, Amerika ingiliscəsinə mənsub olan *bulldozer* (“buldozer”) isminin *bulldoze* (“to coerce by violence”) feli ölkənin tarixi-ictimai gerçəkliyindən qaynaqlanır. Adın mənşəyi Luizianada inəkləri

qovlamaq üçün istifadə olunan qamçı ilə bağlıdır. Həmin qamçılarla zənciləri demokratlara səs verməyə məcbur edirdilər (were *bull-dozed*). Beləliklə, mənşə etibarilə *to be bull-dozed* zorla məcbur edilməyi ifadə edir [24, s. 17]. *Despite public opposition, he bulldozed his plan through Parliament* “ictimai müqavimətə baxmayaraq, o öz planını zorla qəbul etdirdi”. *They bulldozed her into agreeing* “onlar onu zorla razılaşmağa məcbur etdilər”.

Burada “zorla qəbul etdirmək”, “zorla məcbur etmək” anlayışları *to bull-doze* felinin təsviri tərcüməsi olub, onun üslubi-emosional konnotasiyasını ifadə etmir.

Birinci cümlənin tərcüməsində *bull-doze* felinin təsviri mənasını (“zorla qəbul etdirmək”) doğma dildəki “sırımaq” felinin konnotativ çalarlığı ilə təqdim etmək mümkündürsə (“İctimai müqavimətə baxmayaraq, o öz planını sıraya bildi”), ikinci cümlənin yuxarıda qeyd olunan təsviri tərcüməsini (“...zorla razılaşmağa məcbur etdilər”) saxlamaq lazım gəlir.

Həm oturmaq, həm də yatmaq məqsədilə istifadə olunan *coach* (“taxt”) ingilis dilindəki *slow* (“yavaş”, “asta”) sifəti ilə birləşmədə “lənglik”, “kütlük” mənalarını ifadə edir: *slowcoach* “ləng”, “çətin qavrayan” [17, s. 1273].

Bir sıra məqamlarda, məsələn, xitab funksiyasında işlənərkən *slowcoach* idiomunun qeyd olunan təsviri tərcüməsi məqsədəuyğun olmur. Bu zaman tərcüməçi *slowcoach* idiomunun Azərbaycan dilində xitab funksiyasında işlənən qarşılığını tapmağa məcburdur. *Slowcoach* idiomunu Azərbaycan dilində xitab funksiyasında qarşılığı dilimizdəki ya eyni semantikəli idiomatik ifadə, ya da danışiq dilindən gələn ifadələr (astagəl, ləmbə) vasitəsilə mümkündür: *Hurry up, slowcoach!* – “Cəld ol, astagəl/ləmbə!”

Məişət alətlərindən olan *silver spoon* (“gümüş qaşiq”) ingilis dilində *to be born with a silver spoon in one's mouth* (hər fən “ağzında gümüş qaşıqla doğulmaq”) Azərbaycan dilinə “var-dövlətli ailədə dünyaya gəlmək” şəklində tərcümə olunur. Lakin ingilis dilində cümlə “Ona bir az azadlıq ver, o, daha artıq istəyəcək” – kimi tərcümə edə bilərik.

Bu deyimin Azərbaycan dilində frazeoloji ekvivalenti vardır: “iştaha diş altındadır”. Lakin bu idiomu tərcümənin xarakterinə uyğunlaşdırmaq lazımdır: “Onun

iştahası dişinin altındadır: verdikcə, daha çox istəyir”.

Within an inch of “çox yaxın” konnotasiyası əldə etmişdir:

We came with an inch of death, hərfən, “biz ölümə çox yaxın idik”.

Azərbaycan dilində bu konnotasiyanın da frazeoloji qarşılığı vardır: “gözlə qaş arasında olmaq”. Bu idiomun köməyi ilə yuxarıdakı cümlə belə tərcümə edilə bilər: “bizim üçün ölüm gözlə qaş arasında idi”.

Not give/budge an inch “başqalarının bir kəsi nəyəsə razı olmağa vadar etmək söylərinə baxmayaraq fikrini dəyişməmək”:

I tried every argument, but she didn't budge an inch.

Azərbaycan dilində “fikrini dəyişməmək” anlayışının daha emosional variantı olan “sözündən dönməmək”, “dediyindən dönməmək” ifadələri yuxarıdakı idiomun daha bədii və kommunikativ tərcüməsinə imkan verir: mən bütün arqumentlərə əl atsam da, o dediyindən dönmədi”.

Uzaq məsafə ölçüsü olan *mile* bir sıra konnotasiyalar əldə etmişdir:

“*Xeyli*”: *He was miles away out in his conclusion*, hərfən, “O, gəldiyi qərardan millərlə uzaq idi”, yəni “onun qərarı həqiqətdən xeyli uzaq idi”.

Azərbaycan dilində *miles* sözünün bu konnotasiyasının təsviri tərcümədən (“xeyli”) əlavə konnotativ tərcüməsi də mümkündür. Belə ki, “dağlar qədər”, “dağlarca” ifadələri dilimizdə “xeyli” anlayışının emosional konnotasiyası kimi işlədilir. Bu halda yuxarıdakı cümlənin dilimizə tərcüməsi bu şəkildə olur: “Onun gəldiyi qərar həqiqətdən dağlarca uzaq idi”. Azərbaycan dilində “yerlə göy qədər uzaq olmaq” kimi idiomu da işləkdir.

Go the extra mile “daha bir cəhd etmək”, “səyi artırmaq” anlamındadır:

UN negotiations are going the extra mile in trying to calm the strife in Yugoslavia. “Birləşmiş Millətlər vasitəçiliyi ilə aparılan danışıqlar Yuqoslaviyada döyüşləri sakitləşdirməyə yönəlmiş daha bir cəhddir”.

Run a mile “bir kəsi və yaxud bir şeyi görməkdən çəkinmək” mənasındadır:

I run a mile every time he comes into the room. “O, hər dəfə otağa girəndə mən onu görməməyə çalışıram” [17, s. 860].

Lakin *run a mile* ifadəsinin emosional çalarını saxlamaq məqsədilə Azərbaycan dilindəki “ilim-ilim itmək” idiomunun istifadəsi yerinə düşür: “O, hər dəfə otağa girəndə mən ilim-ilim itirəm”.

Talk a mile a minute “ara vermədən və tez-tez danışmaq” kimi tərcümə olunur:

She started to talk a mile a minute as soon as she arrived “O, gəlib çatan kimi aramsız və tez-tez danışmağa başladı”.

Talk a mile a minute (“aramsız və tez-tez danışmaq”) ifadəsinin Azərbaycan dilinə frazeoloji yolla tərcüməsi mümkündür: “dil-dil ötmək”. Bu halda yuxarıdakı cümlənin tərcüməsi daha emosional alınar: “O, gəlib çatan kimi dil-dil ötməyə başladı”.

Be miles away idiomu Britaniya ingiliscəsində fikri başqa yerdə olan bir kəsin başqasının dediyinə qulaq asmadığı anda işlədilir:

“*What do you think, Andy?*” “*What? Sorry, I was miles away*”. - “Endi, sənin fikrin nədir?” “Nə? Üzr istəyirəm, fikrim başqa yerdə idi” [17, s. 860].

Bu idiomun Azərbaycan dilinə idiomatik ekvivalent vasitəsilə də tərcüməsi mümkündür: “fikri uzaqlarda olmaq”, “göyün yeddinci qatında olmaq”.

İngilis dilində çəki ölçüsünü bildirən *ounce* (17, p.35 qram) sözünün aşağıdakı konnotativ mənası vardır: “azacıq”, “az miqdarda”:

Haven't you got an ounce of sense? - “Sənin azacıq da olsa insafın (duyğun) yoxdurmu?” [17, s. 958]

Azərbaycan dilində ölçü vahidi olmuş *misqal* idiomatik ifadə kimi eyni konnotasiyaya malikdir: “Sənin bir misqal belə insafın yoxdurmu?”

İngilis pul vahidlərinin semantikasını bir sıra konnotativ çalarlıqların yaranmasına imkan vermişdir:

Penny, məsələn, Amerika ingiliscəsində neqativ mənə əldə edərək, çox cüzi miqdarda pulu bildirir:

İngilis dilində içi ət və yaxud meyvə cemi ilə doldurulan, üstü şirinləşdirilən dairəvi qoğalı bildirən *pie* sözü bu yeməyin dadlı və şirin olması ilə assosiasiya nəticəsində bir kəsin başqasına yaxşı münasibət bəsləməsi konnotasiyasını əldə etmişdir:

Bill was nice as pie to us? But I still felt uncomfortable around him (17, s.1012).

Hər fən «Bilin bizə münasibəti qoğal kimi idi (çox yaxşı idi), lakin mən onun yanında özümü hələ də narahat hiss edirdim» kimi səslənən bu cümlədəki *pie* sözünün Azərbaycan dilindəki frazeoloji ekvivalentindən (bal-yağ) istifadə etsək tərcümə daha düzgün və emosional olar: «Bil bizimlə bal ilə yağ kimi idi».

Amerika və Avstraliya slenqlərində özünəməxsus emosionallıq, ekspressivlik əks olunur: *to be all ears*

«Diqqətlə qulaq asmaq», «hədsiz diqqətli olmaq» məfhumunu bildirən *to be all ears* onunla bağlıdır ki, hər kəs öz qulaqları ilə dinləyir, ona görə də *all ears* şəxsin bütünlüklə özünü dinləməyə həsr etdiyini ifadə edir. Bu məqamda Azərbaycan dilində «qulaq kəsilmək» ifadəsi işlənir.

I was all ears as Svet told me his exciting story (28) «Svet mənə öz həyəcanlandırıcı hekayəsini danışarkən mən qulaq kəsilmişdim».

Ants in one's pants, hər fən «şalvarına qarışqa dolmaq» ifadəsi əsəbi və yaxud həyəcanlı olmağı, yerində sakit dura bilməməyi əks etdirir. Azərbaycan dilində eyni mənani ifadə edən ifadələr vardır və onlardan bir məhz qarışqa məfhumu ilə bağlıdır: «canına qarışqa darışmaq», «tikan üstündə oturmaq»:

The children had ants in their pants (28) «Uşaqların canına sanki qarışqa darışmışdı», «aşaqlar sanki tikan üstündə oturmuşdular»; *You have ants in your pants today. Is something wrong?* (5, s.10). «Bu gün sən elə bil tikan üstündə oturmusan. Yoxsa nə isə olub?»

To go bananas «ağlı başından çıxmaq», «dəli olmaq»:

I knew Joe would bananas when he found out he's not getting a raise this year (28), «Mən bilirdim ki, Cou bu il yüksəliş əldə etmədiyini öyrəndikdə, dəli olacaq, ağlı başından çıxacaq».

Go bananas ingilis dilindəki *go crazy* ifadəsinin daha emosional slenq variantıdır.

Go bananas slenqinin ikinci mənası pozitiv səciyyəli olub, sevindirici bir amilin təsiri altında «dəlicəsinə sevinmək», «sevincindən ağlı başından çıxmaq»

çalarlığı əldə edir:

Alaine went bananas over the new shoes from Manolo Blahnik. I think she bought five pairs! (28) «Manolo Blahnikin gətirdiyi yeni ayaqqabıları gördükdə, Alaineni dəlicəsinə sevindi/sevincdən ağı başından çıxdı».

la la land qeyri-adi gözəlliyə, sevinc və rahatlıq bəxş edən lüks otel həyatını, bahalı və eqzotik səyahət əhval-ruhiyyəsində olmağı, eləcə də qayğısız tələbə həyatını ifadə edir. Azərbaycan dilində oxşar mənə «qayğısız günlər» ifadəsində qismən öz əksini tapır:

Going to school is fun, but eventually you have to leave the la la land of the university and start working for a living (28). «Məktəbə getmək əyləncədir, lakin sonda sən universitetin qayğısız, şən günlərinə son qoyub, özünü dolandırmaq üçün işləməli olursan».

la la land eyni zamanda Los Angeles şəhərinin ləqəbi kimi işlədilir və orada yaşayan insanların azacıq dəlisov olduqlarını bildirir (17, s.734).

Yadda yadda yadda. «Yiddish» sözündən gələn bu slenq nəyinsə təsvirinə əlavə olaraq doğma dilimizdə işlənən «daha nələr, nələr» ifadəsinin semantik ekvivalentidir:

Our history teacher told us about the Civil war, the shoelace tax of 1876, the election of 1880, yadda, yadda, yadda (28). «Tarix müəllimimiz bizə Vətəndaş müharibəsindən, 1876-cı ilin ayaqqabı ipi vergisindən, 1980-ci ilin seçgisindən və daha nələrdən danışdı».

İngilis dilində bu slenqin *blah blah, blah* semantik variantı işlənir.

Cup of tea «sənin xoşlamadığın bir şey», «sənin etmək istəmədiyiniz bir şey»:

Some people love football, but it's not my cup of tea (28). «Bəziləri futbolu sevirlər, lakin o mənlik deyil».

Doğma dilimizdə xoşlamadığımız, etmək istəmədiyimiz bir şeyi «mənlik deyil» şəklində ifadə edirik və bu hər bir kontekstdə ingilis dilindəki *my cup of tea* slenqinin ekvivalenti kimi çıxış edə bilər. Lakin *cup of tea* qeyd olunan mənəni *not* inkar əlaməti ilə işləndikdə ifadə edir. İnkər hissəciyi işlənmədikdə isə *cup of tea* positif mənə əldə edərək «mənlikdir», «sənlikdir», yəni «mənim və yaxud sənin

xoşladıdır» mənasını ifadə edir:

You could always got him to go for a walk: hiking was just his cup of tea (5, p. 82). «Sən daima onu gəzərkən görə bilərdin. Gəzinti onun canında bir gəzinti həvəsi vardı».

Avstraliya ingiliscəsi özünəməxsus və rəngarəng slenqlərlə zəngindir. Avstraliyalıların dilində bir çox sözlərin ixtisar olunmasına qısaltılmasına meyl bu ölkəyə səfər edən digər ingilisdillilərin təəccübünə səbəb olur. Belə ki, avstraliyalılar politician («siyasətçi») əvəzinə *polly*, *university* («universitet») əvəzinə *uni* və *Christmas* (bayram) əvəzinə *Chrissie* deməyə adət etmişlər. Maraqlıdır ki, onlar özlərinin etnik adını da qısaltaraq *Aussie* şəklində deyə bilirlər.

Bundan başqa, onlar sözlərin sonuna «ee» sait birləşməsinə əvəz olaraq «o» səsini də əlavə etməklə slenq xarakterli sözlər yaratmışlar. Məsələn üçün *car registration* («maşın qeydiyyatı») əvəzinə onlar qısa şəkildə *rego* ixtisarını işlədirlər. Avstraliyalıların işlətdikləri ayrı-ayrı slenqlərə nəzər salaq:

Away with the pixies «xəyalda olmaq», «xəyal işində olmaq» (dreaming):

She's not listening. She is in love and away with the pixies (28). «O, qulaq asmır. O, xəyala dalmışdır».

Bel tup kimi isə söhbəti kəsməyə, sakit olmağa çağırarkən istifadə olunur:

Oh! Bel tup! You are getting me mad (28) «Ey! Ağzını yum!» Sən deyəsən məni başdan çıxarmaq istəyirsən».

Disky-di «əsil», «xalis» (true, genuine):

Jack is a dinky-di Aussie (28) «Cək xalis (əsil) avstraliyalıdır»,

Full as a goog «sərxoş», «həddən artıq içkili»:

That was a great meal. I am full as a goog (28) «Kəfin istəyən yeyib-içmək verdilər. Tuluğumu lap doldurmuşam». Tuluğunu doldurmaq» doğma dilimizdə həddən artıq içmək mənasında işlənir» və eyni zamanda «küpünə girmək» ifadəsi ilə sinonimlik təşkil edir.

Go but «bankrot olmaq». Bu slenq Azərbaycan dilində «Bankrot olmaq» şəklində tərcümə olunmaqla bərabər, eyni zamanda «müflis olmaq» ifadəsilə tərcümə edilə bilər. Lakin bununla bərabər doğma dilimizdə *go bust* slenqinin orijinal

çalarlığını saxlamaq üçün «var yoxdan çıxmaq» ifadəsi ilə də tərcümə edilə bilər:

Our company lost a lot of money and went bust (5, s.145) «bizim şirkətimiz çoxlu pul itirdi və müflis oldu (var-yoxdan çıxdı)».

The allmighty dollar.

Adətən kinayə ilə işlədilən bu frazeologizmə Vaşington İrvinqin əsərində rast gəlinir: *The almighty dollar, that great object of universal devotion throughout our land, seems to have no genuine devotees in these peculiar villages* (28).

Back-seat driver «lazımsız məsləhət» xeyirsiz məsləhət verən şəxs».

Fraza o şəxslərə aiddir ki, nəqliyyat vasitələrinin sürücülərinə heç bir ehtiyac olmayan məsləhət verməklə narahatçılıq yaradırlar.

Bu frazeologizm Amerika Birləşmiş Ştatlarında XX əsrin əvvəllərində motorlu maşınların geniş yayıldığı dövrdən qaynaqlanır:

The man who drove the car became angry with the backseat driver (5, s.20) «Maşını sürən kişi arxada oturan şəxsin lüzumsuz məsləhətinə əsəbləşdi».

Azərbaycan dilində bu slenqin isim formasında semantik ekvivalentinə rast gəlməsək də, «özünə umac ova biləmyib, başqasına əriştə kəsən» frazeologizmində bu konnotativ mənə qismən ifadə olunur.

Go into orbit «işı uğurla getmək».

Our team has gone into orbit (5, s.146). «Bizim komandamızın işı uğurla gedir».

Bu slenqin metaforik mənasını tərcümə prosesində saxlamaq məqsədilə, danışıq dilində üslubi səciyyəli ifadələrdən də istifadə etmək mümkündür: «işı yağ kimi getmək». Bu halda yuxarıdakı cümlənin bu şəkildə tərcüməsi daha məqsədəuyğundur: «Bizim komandamızın işı yağ kimi gedir».

İngilis slenqləri yuxarı və aşağı siniflərə məxsus slenqlər kimi iki qrupa bölünə bilər: Birincilər həkim və vəkillərə, musiqiçilərə və digərlərinə aid olduğu halda, digərləri sosial sinif və məşğuliyyət hüdudu ilə məhdudlaşmayaraq, hər bir kəsin anladığı və istifadə etdiyi, xüsusilə danışıq dilində yayılan slenqlərdir. Misal üçün, ədəbi dildə işlənən «Let's have a drink» («gəlin bir az içki içək») ifadəsinin slenq variantı olan «Let's dip the bill» eyni anlayışı bildirir və eyni zamanda müəyyən bir

sosial qrupa aiddir. Bu slenq «içki içmək» anlayışının zarafatla, emosional şəkildə ifadəsinə xidmət edir, dostcasına atmosfer yaradır və s. (8, s. 182).

Təbii olaraq, bu slenqin qeyd olunan metaforik mənasının azərbaycanlı oxucuya emosional şəkildə çatdırılması doğma dilin üslubi imkanlarından istifadəni zəruri edir. Bu məqamda Azərbaycan danışıq dilindən gələn «gəlin boğazımızı yaşlayaq» ifadəsini işlətmək yerinə düşür və orijinalın metaforik (zarafatyana, dostcasına) mənası bu ifadənin semantikasında öz əksini tapır.

«İçki içmək», «içkili olmaq» anlayışları ilə bağlı daha bir ingilis slenqinin Azərbaycan dilində semantik-metaforik qarşılığını aşkar edirik. Məsələn, *Province of Bacchus* slenqi «sərxoş vəziyyətdə olmaq» ifadəsinin metaforik qarşılığı kimi istifadə olunur. Antik mifoloji baxışlara əsasən, şərab tanrısı olmuş Baxusa aid «Province of Bacchus» («Baxusun vilayəti») slenqi «bərək içkili olmaq» mənasını ifadə edir. Bu məqamda həmin slenqin Azərbaycan dilində «dəm olmaq», «dəmdədir» şəklində tərcüməsi orijinalın xoş əhval-ruhiyyə, zarafatyanalıq ilə müşayiət olunan emosional çalarını özündə birləşdirir.

Lay an egg bir işin icrasında uğur qazanmamaq mənasındadır. *His joke laid an egg* «onun zarafatı uğursuz oldu» yəni «təsirli olmadı» və yaxud «yersiz oldu» anlamına gəlir. Və yaxud *Sometimes he is a successful speaker, but sometimes he lays an egg* cümləsi «Bəzən o uğurla çıxış edir/məruzə edir, lakin bəzən onun çıxışı uğursuz alınır» şəklində anlaşılır (5, s. 214).

Belə məqamlarda qeyd olunan slenq Azərbaycan dilinə «zaylamaq» şəklində tərcümə edilə bilər. Məlum olduğu kimi, danışıq dilində kiminsə öz nitqində qüsura yol verməklə dinləyicilərin inamını qazanmaması və yaxud onları narazı salması məqamlarında «zaylamaq», «qatıqlamaq» fellərindən istifadə olunur.

Slenqlər əsasən eyni sosial qrupa aid olan və bir-birini yaxşı tanıyan şəxslər arasında istifadə olunur. Eyni sosial qrupların üzvləri vulqar və zarafatyana xarakter daşıyan slenqlərin istifadəsindən incimir, lakin əks halda, yəni başqaları ilə ünsiyyətdə bu tipli sözlərin istifadəsi inciklik doğura bilər. Məsələn, normal ünsiyyətdə işlədilən «to pick up something to eat» («yemək üçün bir şey götürmək») əvəzinə *to snag a bite* («ağzına bir şey atmaq») slenqinin işlənməsini digərləri

çaşğınlıqla qarşılaya bilərlər, halbuki eyni sosial qrupun üzvləri üçün bu tamamilə adi bir haldır.

Digərləri slenqi əks və yaxud mənfi mənada qəbul edə bilərlər. Bunu aşağıdakı nümunələrdən aydın görmək mümkündür. Misal üçün, danışmaqdan, iş görmək lazımdır» mənasında (*all talk, no action*) işlənən *all mouth and no trousers* slenqi (hərfən, «tamamilə ağız və ortada heç bir şalvar yoxdur») Azərbaycan dilinə metaforik mənəli «halva-halva deməklə ağız şirin olmaz» deyiminə uyğun gəlir, yəni eyni sosial qrupun üzvü olmayan şəxs ilə ünsiyyətdə qeyd olunan ingilis slenqini işlətmək yerinə düşür.

Və yaxud ingilis dilində «bir şeyə heyran qalmaq» (*to be very pleased about something*) mənasında işlənən *shuffed* eyni mənənin emosional, normal ünsiyyətə yad olan variantıdır və Azərbaycan dilində «nəyəsə ağız açıla qalmaq» şəklində anlaşıla bilir:

Reginad was chuffed about the football match «Reginad futbol yarışmasına ağız açıla qalmışdı», yəni oyunu böyük maraq və heyranlıqla izləyirdi.

Hard cheese slenqi uğursuzluq bildirən bir ifadədir (*an expression of bad luck*). Misal üçün, *Hard cheese if he does* ifadəsi «o bunu etsə, işlərimiz çətin olacaq» mənasındadır. Bununla bərabər *hard chese* metaforik yolla aşağıdakı şəkildə tərcümə edilə bilər. «O bunu etsə evimiz yıxıldı», «O bunu etsə vay halımıza» və s.

«Hər hansı bir sahədə məlumatlı olmaq, təcrübəyə malik olmaq» məfhumunun ingilis dilində *know one's onions* (hərfən «öz soğanını tanımaq») slenq variantı vardır: *go ask John. He knows his onions about cars.*

Normal ünsiyyətdə bu cümlə «get Condan soruş, o, maşınlara yaxşı bələddir» şəklində deyilə bildiyi halda, qeyd olunan slenq istifadə olunduqda eyni cümləni bu şəkildə tərcümə etmək mümkündür: «get Condan soruş. Onun maşınlardan başı yaxşı çıxır».

Göründüyü kimi, Azərbaycan dilində «başı çıxmaq» ifadəsi qeyd olunan ingilis slenqinin vulqar çalarlıqlı emosional ifadə vasitəsi ola bilər.

Skint «pula ehtiyacı olmaq», «bankrot olmaq», «pulsuz olmaq» məfhumlarını ifadə edir. Bu məfhumların ingilis dilində vulqar ifadə vasitəsi olan *skint* ismi isə

doğma dilimizdəki «qəpiyə güllə atmaq», «cibində siçanlar oynaşmaq» pulsuzluq bildirən emosional ifadələrdə ifadəsini tapır:

Sorry I can't join you this time. I'm skint «üz istəyirəm, bu dəfə sizinlə birgə ola bilmərəm. Qəpiyə güllə atıram».

Spill the Beans Amerika ingiliscəsində «sirrin üstünü açmaq» məfhumunun vulqar çalarlıqlı emosional ifadə şəklidir. Doğma dilimizdə bu məqamda «ağzından quş uçurmaq» ifadəsini işlədə bilərik: *John's friends were going to have a surprise party for him, but Tom spilled the beans* (5, s. 331). «Conun dostları onun üçün sürpriz bir məclis təşkil etmək istəyirdilər, lakin Tom ağzından quş uçurdu».

Shoot the breeze (hərfən, «küləyə güllə atmaq») ingilis dilində hər hansı yol ilə vaxtı keçirmək məfhumunu ifadə edir. Doğma dilimizdə bu slenqin ifadə etdiyi mənə «vaxtı öldürmək» ifadəsində əks olunur: *Jim shot the breeze with the neighbour while the children were playing* (5, s. 318) «Uşaqlar oynayarkən, Cim də qonşusu ilə vaxtı öldürürdü».

Shoot the breeze slenqinin *bat the breeze*, *ban the breeze* və *shoot the bull* sinonimləri vardır: *The fishermen were shooting the bull about the school of sailfish they had seen* (5, s. 318).

Jack up «qiyməti kəskin qaldırmaq»: *Just before christmas, some stores jack up their prices* (5, s.199).

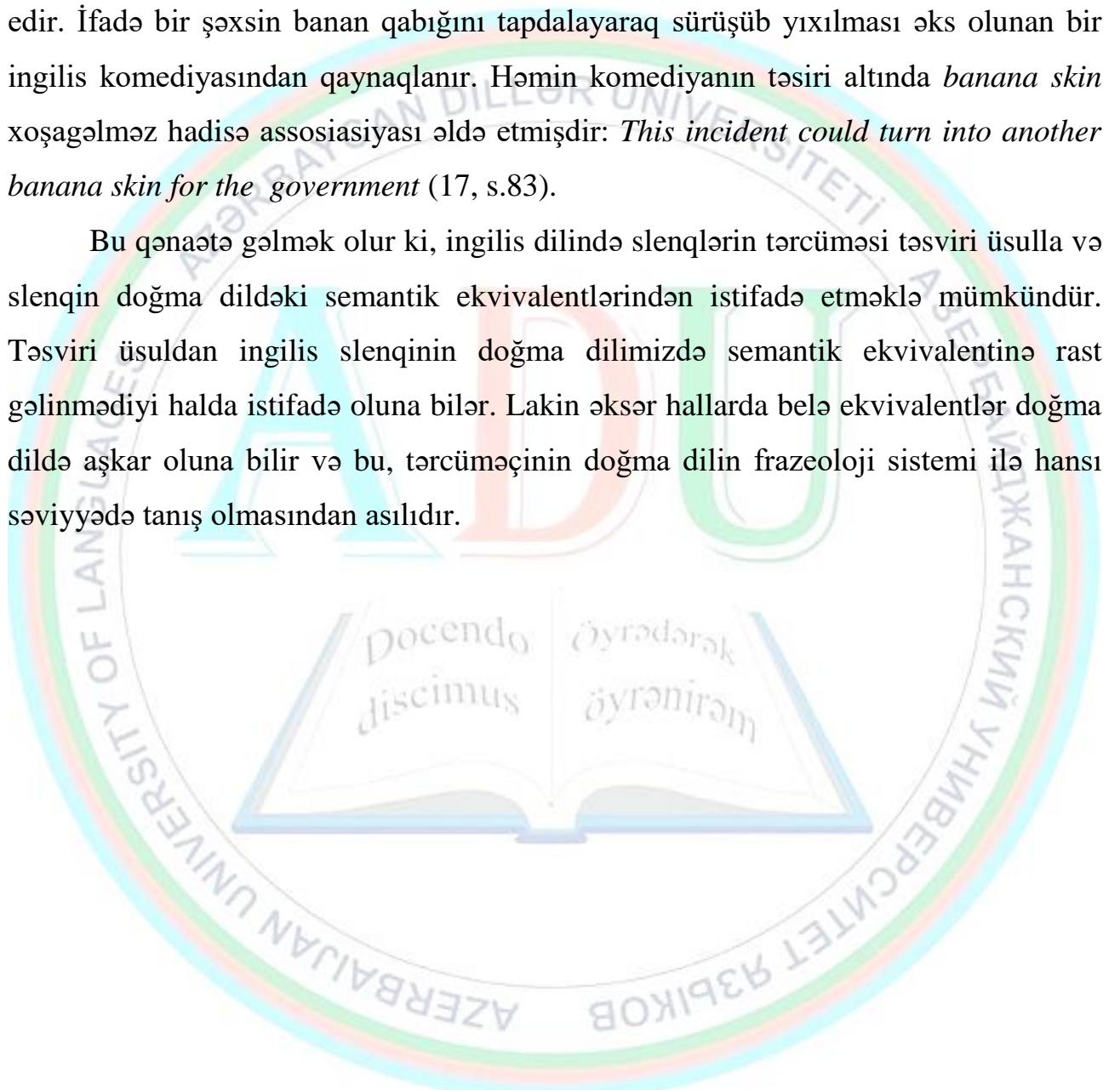
Azərbaycan danışıq dilində qiymətlərin kəskin qalxması məfhumunun metaforik, emosional ifadəsi məqamında «od qiymətinə qaldırmaq», «kəlləçarxa qaldırmaq» ifadələri işlədilir. Bu ifadələr ingilis dilindəki *jack up* felinin konnotasiyasını özündə birləşdirir: «Məhz Krismas qabağı bəzi dükanlar qiyməti kəlləçarxa qaldırır/malları od qiymətinə satırlar».

İngilis dilində isim funksiyasında işlənən *razzle-dazzle* («səs-küylü, həyəcan və təsir doğrun tərif») ifadəsinin funksional ekvivalentinin doğma dildə aşkarlanması xalq dilinin emosional funksiyalı laylarından bəhrələnməyi tələb edir. Belə ki, doğma dilimizdə başqalarının diqqətini nəyəsə cəlb etmək, nəyi isə kiməsə bəyəndirmək məqsədilə istifadə olunan «gəl məni gör, dərdimdən öl» ifadəsi aşağıdakı cümlədə *razzle-dazzle* idiomunun mənasını açmağa imkan verir: *That advertising campaign*

uses a lot of razzle-dazzle to hide the fact that the product isn't very good (17, s. 110)
 «Gəl mənı gör, dərđımdən öl» reklam kampanıyası məhsulun o qədərdə də yaxşı olmadığını gizlətmək üçün idi».

banana skin. Britaniya ingiliscəsində *banana skin* çətinliyə səbəb olan və yaxud bir kəsin xoşagəlməz vəziyyətə düşməsinə gətirib çıxaran situasiyanı ifadə edir. İfadə bir şəxsin banan qabığını tapdalayaraq sürüşüb yıxılması əks olunan bir ingilis komediyasından qaynaqlanır. Həmin komediyanın təsiri altında *banana skin* xoşagəlməz hadisə assosiasiyası əldə etmişdir: *This incident could turn into another banana skin for the government* (17, s.83).

Bu qənaətə gəlmək olur ki, ingilis dilində slenqlərin tərcüməsi təsviri üsulla və slenqin doğma dildəki semantik ekvivalentlərindən istifadə etməklə mümkündür. Təsviri üsuldan ingilis slenqinin doğma dilimizdə semantik ekvivalentinə rast gəlinmədiyi halda istifadə oluna bilər. Lakin əksər hallarda belə ekvivalentlər doğma dildə aşkar oluna bilər və bu, tərcüməçinin doğma dilin frazeoloji sistemi ilə hansı səviyyədə tanış olmasından asılıdır.

Nəticə

Dissertasiya işinin yazılması prosesində istinad olunan elmi ədəbiyyata, eləcə də araşdırılan ingilis slenqlərinin konnotativ mənasına və onların Azərbaycan dilindəki mümkün semantik ekvivalentlərinin tədqiqinə əsaslanaraq, aşağıdakı nəticələrə gələ bilirik:

— İngilisdilli xalqların ictimai həyatı, həyat tərzini, mənəvi-psixi xüsusiyyətləri, eləcə də məişəti haqqında zəngin informasiya daşıyan və bu səbəbdən də digər xalqların nümayəndələri üçün tam anlaşılıq olmayan çox sayda obrazlı ifadələrin ingilis dilində mövcud olması onların öyrənilməsi zəruriyyətini meydana çıxarır. Bu sahədə çətinliklərin aradan qaldırılması yollarının müəyyən olunması zəruriyyəti dissertasiyada qarşıya qoyulan məsələnin aktuallığını təşkil edir;

— İngilis dilində onu danışan xalqların həyat tərzinə və məişətinə xas olan obrazlı ifadələrin mühüm bir qolunu təşkil edən slenqlər ingilis dilinin leksikasında önəmli yer tutduğundan, onların tədqiqinin praktik əhəmiyyəti olduqca böyükdür. Belə ki, istər ingilis dilinin daşıyıcıları ilə ünsiyyət prosesində, istərsə də ingilis dilindən tərcümə olunan mətnlərdə geniş şəkildə rast gəlinən slenqlərin doğma dil daşıyıcıları tərəfindən başa düşülməsi vacibdir və əks halda ingilis dilinin daşıyıcıları ilə ünsiyyətdə və həmin dildən tərcümə prosesində qarşıya çıxan çətinliklərin qarşısının alınması mümkün olmur;

— Amerika slenqləri ayrı-ayrı ictimai, qismən də professional qruplar tərəfindən işlədilən obrazlı söz və ifadələr olub, ədəbi dil üçün səciyyəvi deyildir. Onlar bir qayda olaraq, vulqar, nəzakətdən kənar ifadə vasitələri olub, müxtəlif qrupların gündəlik söhbətlərindən, onların gülüş doğurmaq, hər hansı bir fikri tənqidi, yumoristik, sarkastik şəkildə ifadə etmək niyyətlərindən doğur;

Slenq əhalinin ayrı-ayrı qrupları tərəfindən işlədilən söz və ifadələr olduğundan, ədəbi dil üçün səciyyəvi deyildir. Çünki slenqlər bir qayda olaraq vulqar, nəzakətdən kənar ifadə vasitələri olub, müxtəlif qrupların gündəlik söhbətlərindən qaynaqlanır və çox zaman gülüş doğurmaq məqsədi ilə işlədilir;

— Amerika slenqləri yuxarı siniflərə və aşağı siniflərə məxsus slenqlər kimi

iki qrupa bölünə bilir: Birincilər həkim və vəkillərə, musiqiçilərə və digər professional qruplara aid olduğu halda, digərləri sosial sinif və məşğuliyyət hüdudu ilə məhdudlaşmayan, hər bir kəsin anladığı və istifadə etdiyi, xüsusilə də danışıq dilində işlənən slenqlərdir;

— İstər ingilis dilindən tərcümədə, istərsə də bu dildə ünsiyyət zamanı ortaya çıxan çətinliklərin bir qismi məhz slenqlər ilə bağlıdır. Slenqlər qeyri-ədəbi dilə, xüsusilə də danışıq dilinə xas olsa da, üslubi məqsədlə ədəbi və bədii mətnlərdə də geniş istifadə olunan, emosional çalarlıqlı dil vahidləridir. Mətnə onların mənasını dərhal anlamaq heç də asanlıqla mümkün olmur. Bu, tərcüməçinin slenqlər haqqında dərin məlumata malik olmasından xeyli dərəcədə asılıdır;

— Slenq Amerika ingiliscəsində dilində geniş yayılan leksik üslubi vasitə olduğundan, tərcüməçinin bu sahədə dolğun məlumata malik olması zəruri sayılır. Lakin slenqlərin tərcüməsi doğma dildə də analoji ifadə vasitələri haqda məlumata malik olmağı və slenqin doğma dildəki adekvat üslubi vasitələrlə tərcüməsinə nail olmağı tələb edir. Əks halda orijinalın üslubi-emosional funksiyası itə bilər. Slenq emosional ifadə vasitəsi olduğundan, tərcüməçi bu emosionallığı qoruyub saxlamalı və bunun üçün doğma dilin üslubi imkanlarından istifadə etməlidir. Yalnız doğma dildə slenqə adekvat ifadə vasitəsi olmadığı halda, o təsviri yolla tərcümə edilə bilər.

İstifadə olunmuş ədəbiyyat siyahısı

Azərbaycan dilində

1. Abbasov A. İngiliscə-Azərbaycanca atalar sözləri və zərb-məsəlləri lüğəti. Bakı: Turan evi, 2009, 471 s.
2. Əliyeva H. Orta əsrlər Qərbi Avropa ədəbiyyatı (Orta əsr qəhrəmanlıq eposları). Bakı: Mütərcim, 2008, 97 s.
3. Hacıyeva Ə. İngilis realiləri və onların Azərbaycan dilinə transformasiyası lüğəti. Bakı: Mütərcim, 2014, 90 s.
4. Musayev O. İngiliscə-Azərbaycanca lüğət, Bakı: Qismət, 2003, 1696 s.

İngilis dilində

5. Adam Makkai. A Dictionary of American Idioms. «Barron's», 2004, 396p.
6. Akmajian A., Denors R.A., Farmer A., Harnish K. An Introduction and Communication. MII Press, 2001, 446 p.
7. Brigit Viney. The History of the English Language. London: 2009, 88 p.
8. Crystal D. The Cambridge Encyclopedia of English language. Cambridge University Press, 2004, 499 p.
9. Denham C., Lobeck A. Linguistics for Everyone. 2-nd edition. Wadsworth, 2013, 454 p.
10. Hacıyeva A., Nacafova E., Jafarov A. English lexicology. Bakı: Elm və Tehsil, 2000, 228 p.
11. Herk G.V. What is Sociolinguistics? Wiley-Blackwell, 2013, 241 p.
12. Hornby A.S. Oxford Advanced Learner's Dictionary of Current English. Jungle Publication. Oxford University Press, 2007, 1780 p.
13. George Yule. The Study of Language. Fourth edition. Cambridge University Press, 2010. 320 p.
14. Gumpers J.J. and Levinson S.C.: Rethinking Linguistic Relativity. Cambridge University Press, 1960, 179 p.

15. Kramsh C. Language and Culture. Oxford University Press, 2009, 134 p.
16. Lakoff G., Johnson M. Metaphors we Live by. University of Chicago Press, 1980, 168 p.
17. Longman Dictionray of Language and Culture. Longman, 1998, 1568 p.
18. Maugham W.S. Cakes and Ale or Skeleton in the Cupboard. Moscow: Progress Publishers, 1980, 196 p.
19. Oxford Idioms. Oxford University Press, 2006. 469 p.
20. Oxford Phrasal verbs. Dictionray for learners of English. Oxford University Press, 2010, 398 p.
21. Tom Mc Arthur. Longman Lexicon of contemporary English. Longman Group Limited, 1996, 910 p.
22. Peter Newmark. A textbook of Translation. Prentice Hall International English Language Teaching, 1988, 292 p.
23. Peter Verdon K. Stylistics. Oxford University Press, 2010, p.124.
24. Radford E. Unusual words and how they came about. M. – L.: “Prosveshenie” 1964, 253 p.
25. Sapir E. Selected Writings of E. Sapir in Language, Culture and Personality. University of California Press, 1949, 286 p.
26. Vinareva L.A., Yanson V.V. English Idioms. M.:Ayris Press,2008, 381p.
27. Whorf B. Language, Thought and Reality. Selected writings of Benjamin Whorf. Massachusetts İnstitute of Techonology Press, 1956, 288 p.
28. www.alldownunder.com

Rus dilinda

29. Английский язык. Универсальная энциклопедия школьника. Минск, Тоо «Харвест», 1996, 700 с.
30. Бондалетов В.Д. Социальная лингвистика: Учебное пособие для студентов пед.институтов. М.: Просвещение, 1987, 160 с.
31. Верещагин Е.М., Костомаров Б.Т. Лингвострановедческая теория

слова. М., Русский язык, 1980, 320 с.

32. Виноградов В.С. Лексические вопросы перевода художественной прозы. М.: Изд-во Московского университета, 1978, 170 с.

33. Винокуров А. Англо-русский словарь идиом. М.: «Мартин», 2011, 352 с.

34. Влахов С., Флорин С. Непереводимое в переводе. М., Международные отношения, 1986, 416 с.

35. Гумбольдт В. Характер языка и характер народа / Введение в языкознание. М., Академический проспект, 2005, с.9-16.

36. Комиссаров В.Н. Лингвистика перевода. М.: Международные отношения, 1980, 167 с.

37. Крупнов В.Н. В творческой лаборатории переводчика. М.: Международные отношения, 1976, 192 с.

38. Крупнов В.Н. Практикум по переводу с английского языка на русский. М.: «Высшая школа», 2005, 279 с.

39. Кунин А.В. Фразеология современного английского языка. М.: Международные отношения, 1972, 288 с.

40. Кунин А.В. Курс фразеологии современного английского языка. М.: Высшая школа, 1986, 336 с.

41. Латышев Л.К. Курс перевода. М.: Международные отношения, 1981, 247 с.

42. Леви-Стросс К. Структурная антропология. М.: Наука, 1985, 536 с.

43. Левый И. Состояние теоретической мысли в области перевода / Мастерство перевода. М.: Советский писатель, 1970. с.408-419.

44. Ощепкова В.В. Язык и культура. М.: Изд-во «Каро», Санкт-Петербург, 2006, 336 с.

45. Потебня А.А. Из лекции по теории словесности. Лекция восьмая / Русская словесность: Антология. М., 1997, с.111-132.

46. Рецкер Я.И. Теория перевода и переводческая практика М.: Международные отношения, 1974, 216 с.

47. Томахин Т.Д. Реалии-американизмы: Пособие по страноведению. М.: Высшая школа, 1988, 239 с.
48. Телия В.Н. Коннотативный аспект семантики номинативных единиц. М.: Наука, 1986, 143 с.
49. Уорф Б.М. Наука и языкознание / Новое в лингвистике. Вып 1., Пер.с. англ. под. ред. В.А. Звегинцева. М., 1960, с.169-182.
50. Швейцер А.Д. К проблеме социальной дифференциации языка / Вопросы языкознания. М.: Высшая школа, 1982, с.39-48.
51. Швейцер А.Д. Теория перевода. М.: Наука, 1988, 215 с.
52. Щерба Л.В. О тройном аспекте языковых явлений и об эксперименте в языкознании / Языковая система и речевая деятельность. Л., 1970, с.

